

The Shaping and Evolving of the International Political Economy System: A Historical Study

Gholam Ali Chegenizade^{id 1}, Hamed Teymouri^{id 2✉}

1. Associate Professor, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: cheznizade@yahoo.com
2. Corresponding Author, Master's Degree Graduate International Relations, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: Teymouri.hmd@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 28 Sep 2024

Received in revised form:
05 Nov 2024

Accepted: 29 Dec 2024

Published online: 30 Dec 2024

Keywords:

International political economy,
international political economy system,
international political economy order,
history of international relations,
economic hegemony.

ABSTRACT

Nowadays, a significant portion of scientific achievements in the natural sciences owes its success to laboratories that can quickly verify the accuracy of scientists' calculations. However, the situation in the humanities is entirely different. In the humanities, the laboratory of history is employed to test hypotheses. Accordingly, this research aims to examine the history of international relations intertwined with the history of international economics to analyze the variables that have influenced the formation and evolution of the international political economy system. The research question can be framed as follows: How has the development and evolution of the contemporary international political economy system unfolded. It can be stated that the political entities that achieved a form of economic hegemony after the 14th century played a pivotal role in shaping and evolving the international political economy by leveraging two key variables: investment in the international order and the acquisition of modern technologies. This study adopts the assumptions of the empirical approach and employs a deductive strategy to examine how the international political economy system has developed and evolved. The research methodology is fundamental, case study and trend study. The findings of this research indicate that the formation of the international political economy system over the past five centuries has occurred within the framework of competition among economic hegemonies. Each of these actors, by leveraging variables such as technology, investment, and institutional innovations, has played a significant role in this process.

Cite this article: Chegenizade, Gh. A., & Teymouri, H. (2024). The Shaping and Evolving of the International Political Economy System: A Historical Study. *International Political Economy Studies*, 7 (2), 1-25. <http://doi.org/10.22126/ip.es.2025.11004.1696> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22126/ip.es.2025.11004.1696>

Publisher: Razi University

1. Introduction

The significant advancements in natural sciences today are largely attributed to the existence of laboratories that can swiftly verify or refute scientists' calculations. However, the situation in the realm of the humanities is entirely different. Given the focus on human behaviors and actions in the humanities, the absence of limitations to studying these behaviors toward a single individual, group, or specific population, and most importantly, the role of free will in human behavior, the advantages of experimental methods in natural sciences are virtually nonexistent in the humanities. Based on this premise, one of the reasons why the humanities have not experienced the rapid, revolutionary progress seen in natural sciences, such as the Industrial Revolution, is the lack of experimental laboratories.

Nonetheless, in the humanities, the laboratory of history is employed to test hypotheses. This research thus seeks to examine the history of international relations in conjunction with the history of international economics, aiming to explore the variables and factors that have influenced the formation and evolution of the international political economy system.

Accordingly, The research question can be framed as follows: How has the development and evolution of the contemporary international political economy system unfolded. It can be stated that the political entities that achieved a form of economic hegemony after the 14th century played a pivotal role in shaping and evolving the international political economy by leveraging two key variables: investment in the international order and the acquisition of modern technologies.

2. Theoretical Framework

In most historical studies within the field of international relations history, a specific analytical perspective prevails, with historians interpreting and explaining historical events based on their theoretical viewpoints. This research aims to provide a narrative that departs somewhat from qualitative methods and leans toward quantitative approaches. To this end, an attempt has been made to adopt a distinct theoretical framework to address the specific needs of this study.

In this context, a theoretical framework within the domain of international political economy will be outlined to facilitate the main objective of this research: offering a quantitative narrative of the history of international relations. This framework is grounded in Robert Gilpin's theories of "hegemonic cycles" and "hegemonic stability," which will be further enriched and quantified using Robert Solow's growth model from economics.

3. Methodology

This study, adopting the assumptions of the empirical approach, aims to examine the formation and evolution of the contemporary international political economy system through a deductive strategy. It utilizes Robert Gilpin's theories of "hegemonic cycles" and "hegemonic stability" alongside Robert Solow's growth model in economics. The research methodology type is fundamental, case study (focused on the international political economy system), and trend study.

4. Findings & Discussion

Before the advent of the colonial era, European political units did not hold significant superiority over their counterparts in other continents. Among them, the Italian city-states were the first political entities that, starting in the 14th century, leveraged institutional innovations to establish political and economic pluralism in governance. This enabled them to accumulate and reinvest capital, accelerating their growth. Although this model proved successful and became the foundation of the modern international political economy system, several factors, including territorial limitations, hindered the further growth of these

city-states.

Subsequently, the Spanish Empire, through institutionalizing practices in its colonies to exploit their labor and wealth, redirected the flow of colonial riches to its own territories, achieving a form of hegemony in the 16th century. However, due to numerous wars, rising poverty, and the lack of more impactful institutional and financial innovations, Spain eventually fell behind in economic competition, making way for the Dutch nation-state in the 17th century.

Although the Netherlands introduced several institutional and financial innovations, many of which are still in use today, it failed to participate in the First Industrial Revolution, ultimately losing its economic dominance. In the 18th century, Britain emerged as the hegemonic power in the international political economy, driven by technological advancements from the First Industrial Revolution, an expansive colonial network, and its adoption of institutional and financial innovations from previous players.

However, Britain's participation in the two World Wars drained its resources, deteriorated its infrastructure, and diverted its investments toward military needs, leading to its decline in international influence. In the 20th century, the United States, which played an active role in the Second Industrial Revolution, replaced Britain as the hegemon. To shape the international political economy system in line with its liberal order, the United States institutionalized organizations emerging from the Bretton Woods Conference and engaged in modern nation-building projects, with Germany and Japan standing out as successful examples of these efforts.

5. Conclusions

This study aimed to provide a clear depiction of the formation of the modern international political economy system while outlining the trajectory of strategic competition among economic hegemonies and the orders they established. To this end, the research began by examining the Italian city-states in the 14th century. It then introduced the Spanish Empire and its colonies as the next economic hegemon, whose dominance was subsequently challenged by the Dutch nation-state. Despite the Netherlands' significant institutional and financial innovations, many of which are still in use today, it failed to compete with Britain during the First Industrial Revolution.

Before Britain's industrial revolution, economic hegemonies played an active role in shaping the international political economy system through investments in key economic and political infrastructures alongside institutional and innovative advancements. However, with the emergence of the First Industrial Revolution, the technological variable became a critical determinant in the dynamics of the international political economy. Countries aspiring to achieve hegemony over the international system without possessing significant advancements in cutting-edge technologies invariably failed. Ultimately, Britain, weakened by its central involvement in two world wars, lost the capacity to sustain its order, paving the way for the United States to replace it as the leading hegemon.

سیر تکوین و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین الملل: مطالعه تاریخی

غلامعلی چگنی زاده^۱ | حامد تیموری^۲

۱. دانشیار گروه روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: chegnizade@yahoo.com
 ۲. نویسنده مسئول، دانش آموخته روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: Teymouri.hmd@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۷/۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۱۰ کلیدواژه‌ها: اقتصاد سیاسی بین الملل، نظام اقتصاد سیاسی بین الملل، نظم اقتصاد سیاسی بین الملل، تاریخ روابط بین الملل، هژمون اقتصادی..	امروزه سهم عمده‌ای از موفقیت‌های علمی در علوم طبیعی، مدیون وجود آزمایشگاه‌هایی است که صدق و کذب محاسبات دانشمندان علوم طبیعی را در زمانی کوتاه مشخص می‌کند؛ اما شرایط در حوزه علوم انسانی کاملاً متفاوت است. در علوم انسانی از آزمایشگاه تاریخ برای آزمودن فرضیات استفاده می‌شود؛ بنابراین در نوشتار پیش رو تلاش می‌شود که تاریخ روابط بین الملل به صورت آمیخته با تاریخ اقتصاد بین الملل بررسی شود تا متغیرها و شاخصه‌هایی که در شکل‌گیری و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین الملل اثرگذار بوده‌اند، مورد بررسی قرار گیرند. می‌توان پرسش پژوهش حاضر را به این صورت مطرح کرد که سیر تکوین و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین الملل امروزی چگونه بوده است؟ در پاسخ باید گفت که واحدهای سیاسی که پس از قرن چهاردهم میلادی به نوعی هژمونی اقتصادی رسیدند، با تکیه بر دو متغیر سرمایه‌گذاری در نظم بین الملل و دستیابی به فناوری‌های مدرن نقشی اساسی در تکوین و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین الملل ایفا کردند. جستار پیش رو با پذیرش مفروضات رهیافت علمی-تجربی درصدد است تا با راهبردی قیاسی چگونگی تکوین و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین الملل امروزی را بررسی کند. گونه پژوهشی این نوشتار نیز از نوع بنیادی، مطالعه موردی و مطالعه روندی است. مباحث پژوهش نشان می‌دهد که شکل‌گیری نظام اقتصاد سیاسی بین الملل در چارچوب رقابت هژمون‌های اقتصادی در طی پنج قرن گذشته بوده است که هر کدام از این بازیگران با تکیه بر متغیرهای فناوری و سرمایه‌گذاری در کنار نوآوری‌های نهادی، نقش مهمی در این خصوص ایفا کرده‌اند.

استناد: چگنی زاده، غلامعلی، تیموری، حامد (۱۴۰۳). سیر تکوین و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین الملل: مطالعه تاریخی. *مطالعات اقتصاد سیاسی بین الملل*، ۷ (۲)، ۲۵-۱
<http://doi.org/10.22126/ipes.2025.11004.1696>

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسندگان
 DOI: <http://doi.org/10.22126/ipes.2025.11004.1696>

۱. مقدمه

امروزه سهم عمده‌ای از موفقیت‌های علمی بشریت در حوزه علوم طبیعی و فنی مدیون وجود آزمایشگاه‌ها با تجهیزات پیشرفته‌ای است که صدق و کذب محاسبات و نتایج دانشمندان علوم طبیعی را در بازه زمانی کوتاهی مشخص می‌کند. طبیعی است که دانشمندان با مشاهده سریع نتایج فرضیات و نظریات خود در صورت وجود نقص و کاستی، می‌توانند اصلاحات لازم را انجام دهند؛ یا از صحت آن‌ها مطمئن شوند و آن‌ها را به‌صورت عملی در سطحی گسترده به‌کار گیرند. واضح است که مزیت کم‌هزینه بودن، نتیجه‌دهی سریع و در دسترس بودن، همچنین امکان انجام آزمایش‌های مکرر در شرایط مختلف در پیشرفت سریع این شاخه‌های علمی بی‌تأثیر نبوده است.

با تمام این شرایط در علوم فنی و طبیعی، شرایط در حوزه علوم انسانی کاملاً متفاوت است. با توجه به تمرکز بر روی رفتارها و کنش‌های انسانی؛ محدود نبودن بررسی این کنش‌ها به یک نفر، گروه یا عده‌ای خاص؛ و مهم‌تر از همه دخیل بودن عنصر اختیار در رفتارهای انسانی، عملاً هیچ‌کدام از مزیت‌های آزمایش‌های علوم طبیعی برای علوم انسانی وجود ندارد. به بیان ساده‌تر، مزیت کم‌هزینه بودن آزمایش‌ها در علوم انسانی وجود ندارد؛ زیرا در علوم انسانی سوژه اصلی انسان است و ارزش بالای حیات انسان‌ها مانع از آن می‌شود که دانشمندان علوم انسانی به‌راحتی بتوانند درباره تمام ابعاد زندگی جمعی انسان‌ها به مطالعه بپردازند. برای مثال یک دانشمند علوم انسانی نمی‌تواند برای بررسی تأثیر فجایع انسانی مانند جنگ یا بلایای طبیعی بر ثبات اقتصادی کشورها یک فاجعه را در سطح ملی یا جهانی رقم بزند تا این مورد را مطالعه کند. این اقدام بی‌شک می‌تواند زندگی بسیاری از انسان‌ها تحت تأثیر قرار دهد یا مختل کند. مزیت نتیجه‌دهی سریع، دسترس آسان و انجام مکرر آزمایش در شرایط مختلف نیز برای آزمایش در علوم انسانی وجود ندارد. مثلاً یک شیمی‌دان با ترکیب دو ماده و ایجاد واکنش شیمیایی می‌تواند نتیجه را بلافاصله مشاهده کند و آن را برای دستیابی به نتیجه قطعی چندین بار تکرار کند یا به مطالعه نتیجه واکنش مواد مختلف با یکدیگر بپردازد؛ اما در همان مثال بررسی تأثیر فجایع انسانی بر ثبات اقتصادی کشورها، دانشمند علوم انسانی نمی‌تواند صرف رسیدن به یک فرضیه آن را با ایجاد یک جنگ یا زلزله بررسی کند و یا آن را تکرار کند. این دانشمند در بهترین حالت مجبور است تا برای رسیدن به یک نتیجه اولیه منتظر وقوع یک فاجعه باشد.

بدون شک یکی از دلایلی که موجب شده علوم انسانی مانند علوم طبیعی پیشرفت‌هایی جهش‌وار و از نوع انقلاب صنعتی نداشته باشد، نداشتن آزمایشگاه است. برخی رشته‌ها مانند روان‌شناسی تنها به بررسی یک دسته از انسان‌ها با ویژگی‌هایی خاص می‌پردازند؛ رشته‌هایی مانند جامعه‌شناسی و اقتصاد به مطالعه یک ملت و جامعه مشغول هستند؛ و رشته‌های مانند روابط بین‌الملل و اقتصاد بین‌الملل گستره مطالعاتی به‌اندازه ملت‌ها و کشورهای کره زمین دارند. در دو دسته اول شرایط مطالعاتی به‌مراتب بسیار آسان‌تر از دسته سوم دارند؛ زیرا دامنه مطالعاتی کمتری دارند؛ اما دسته سوم به‌دلیل گستردگی پیچیدگی‌های بیشتری دارد. بالاین‌حال، محققان علوم انسانی، به‌ویژه در دسته سوم، از یک آزمایشگاه دیگر به نام تاریخ استفاده می‌کنند تا بتوانند بر مقداری از این پیچیدگی‌ها غلبه کنند.

با تمام این تفاسیر، تاریخ جمعی زندگی بشر پتانسیل بالایی برای برداشت‌های مختلف و گاه متعارض دارد. بسته به اینکه متغیرها، حقایق مورد استناد و روش مطالعه تاریخ توسط محقق چگونه باشد، نتایج حاصل‌شده نیز می‌تواند متفاوت باشد. گروهی مانند واقع‌گرایان تاریخ را از منظر جنگ و صلح بررسی می‌کنند. لیبرال تلاش می‌کنند تا تاریخ را در حوزه نظام‌های فراگیر بین‌المللی که منازعات و همکاری‌های بین‌المللی در چارچوب آن‌ها شکل می‌گیرد، مورد بررسی قرار دهند. مارکسیست‌ها نیز درصدد ارائه قرائتی از منازعه دائمی میان طبقات اقتصادی جوامع هستند که ممکن است این منازعه هیچ‌گاه به پایان نرسد. در این پژوهش تلاش می‌شود که تاریخ روابط بین‌الملل به‌صورت آمیخته با تاریخ اقتصاد بین‌الملل مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد تا متغیرها و شاخصه‌هایی که در شکل‌گیری و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل امروزی اثرگذاری بوده‌اند، مورد ارزیابی قرار گیرد.

با این اوصاف، می‌توان پرسش این پژوهش را به این صورت مطرح کرد که سیر تکوین و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل امروزی چگونه بوده است؟ در پاسخ به این پرسش باید گفت که واحدهای سیاسی که پس از قرن چهاردهم میلادی

به‌نوعی هژمونی اقتصادی رسیدند که با تکیه بر دو متغیر سرمایه‌گذاری در نظم بین‌الملل و دستیابی به فناوری‌های مدرن نقشی اساسی در تکوین و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل ایفا کردند. لازم به ذکر است که این پژوهش با پذیرش مفروضات رهیافت علمی-تجربی درصدد است تا با راهبردی قیاسی و با استفاده از نظریات «چرخش هژمونی» و «ثبات هژمونیک» رابرت گیلپین در کنار مدل رشد رابرت سولو در اقتصاد، چگونگی تکوین و تکامل نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل امروزی را مورد بررسی قرار دهد. گونه پژوهشی این تحقیق نیز از نوع بنیادی، مطالعه موردی (نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل) و مطالعه روندی است.

ازجمله آثار مهمی که به‌عنوان ادبیات پژوهشی برای این تحقیق می‌توان ذکر کرد، اثر پل کندی (۱۹۸۷) به نام «ظهور و سقوط قدرت‌های بزرگ» است. وی در این پژوهش رقابت قدرت‌های بزرگ در طی پنج قرن، یعنی سال‌های ۲۰۰۰-۱۵۰۰ از جنبه‌های مختلفی مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. گراهام آلیسون (۲۰۱۷) نیز در کتاب جنگ محتوم چندین رقابت میان قدرت‌های مسلط و در حال ظهور که در طول تاریخ برای ایجاد نظم‌های بین‌المللی و منطقه‌ای تلاش کردند، معرفی می‌کند. نیکولاس راجر (۲۰۱۰) در مقاله‌ای به نام «جنگ به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی در قرن هیجدهم» سعی دارد تا با کمک از داده‌های تاریخی، تأثیر جنگ را بر رشد اقتصادی بررسی کند و از این طریق رقابت میان قدرت‌های بزرگ را در آن بازه زمانی توضیح دهد.

پژوهش حاضر مشتمل بر هشت بخش است که به‌جز بخش‌های اول، دوم و هشتم هر بخش به‌صورت جداگانه به یک قدرت اقتصادی از قرن چهاردهم میلادی اختصاص یافته است. بخش اول این پژوهش به مقدمه اختصاص یافته که مواردی از قبیل سؤال، فرضیه و روش پژوهش در آن ذکر شده است. در بخش دوم یک چارچوب نظری نوین براساس نظریات گیلپین در سیاست بین‌الملل و سولو در اقتصاد طراحی و ذکر شده است تا به‌وسیله آن سیر تکوین نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل تبیین گردد. سایر فصل‌ها به ترتیب زمانی از قرن چهاردهم تا قرن بیستم به تاریخ اقتصاد سیاسی هژمون‌های اقتصادی شامل دولت-شهرهای ایتالیا، امپراتوری اسپانیا، دولت-ملت هلند، امپراتوری بریتانیا و ایالات متحده آمریکا پرداخته شده است. درنهایت، نتیجه‌گیری به‌عنوان بخش پایانی این پژوهش قرار داده شده است.

۲. چارچوب نظری پژوهش

در اکثر پژوهش‌های تاریخی در حوزه تاریخ روابط بین‌الملل، نگاه تحلیلی خاصی حاکم است و مورخان براساس دیدگاه نظری خود به بیان و تبیین وقایع تاریخی پرداخته‌اند. آنچه این پژوهش درصدد ارائه روایتی است که مقداری از روش‌های کیفی فاصله دارد و به روش‌های کمی نزدیک‌تر است. بدین منظور، تلاش شده است که از چارچوبی نظری متفاوت استفاده شود تا پاسخگوی نیازمندی‌های این پژوهش باشد. در این راستا، یک چارچوب نظری در حوزه اقتصاد سیاسی بین‌الملل شرح داده خواهد شد تا از این طریق دستیابی به هدف این پژوهش، یعنی ارائه روایتی کمی از تاریخ روابط بین‌الملل میسر گردد. پایه این چارچوب نظری بر نظریات «چرخش هژمونی» و «ثبات هژمونیک» رابرت گیلپین است که تلاش می‌شود به‌وسیله مدل رشد رابرت سولو در اقتصاد غنی‌سازی و کمی‌سازی شود.

رابرت گیلپین در نظریه چرخش هژمونی خود درصدد است تا با استفاده از ادبیات مکتب واقع‌گرایی ظهور و افول هژمون‌ها را مورد ارزیابی قرار دهد تا از این طریق بتواند تغییر در نظام و نظم بین‌الملل را تبیین کنند. به بیان بهتر، تمرکز گیلپین بر رقابت هژمونی است و تغییر در نظام و نظم را در نتیجه این رقابت می‌داند. بر این اساس، گیلپین به معرفی سه نوع تغییر می‌پردازد که عبارت‌اند از: ۱. تغییر نظام^۱ که آن را به‌واسطه تغییرات عمیق و ساختاری نظام بین‌الملل مانند تغییر در ماهیت بازیگران میسر می‌داند؛ ۲. تغییر نظام‌مند^۲ (تغییر نظم) که معطوف به تغییرات داخلی نظام است و معنایی از تغییر الگوی توزیع توانمندی میان بازیگران نظام بین‌الملل را می‌رساند؛ و ۳. تغییرات تعاملی است که این نوع تغییر از منظر گیلپین به معنای تحول در قواعد و رویه‌های رفتاری در میان بازیگران بین‌المللی است (Gilpin, 1981: 41-44). پژوهش حاضر تمرکز خود را بر اولین و دومین

1. Systems change

2. Systemic change

نوع تغییر، یعنی تحول در نظام و نظم بین‌الملل (تغییر در الگوی توزیع توانمندی) از منظر اقتصادی قرار می‌دهد. در گام دوم، با توجه به تعریف این رقابت در چارچوب اقتصاد سیاسی بین‌الملل، بیان نظریه ثبات هژمونیک گیلپین ضروری به نظر می‌رسد. یک هژمون در نظام بین‌الملل، باید اقدام به تأمین کالاهای عمومی مانند تأمین امنیت، برقراری هنجارها و قوانین در نظام بین‌الملل، مجازات بازیگران خاطی، مدیریت و نظارت بر اقتصاد بین‌الملل و مواردی از این قبیل برای سایر بازیگران کند (Guzzini, 2013: 167). لازم به ذکر است که این موارد در درجه اول تأمین‌کننده منافع و مشروعیت هژمون است که موجب تداوم هژمونی و نظم بین‌المللی آن خواهد شد. در مرحله دوم، در سایه ثبات بین‌المللی ایجادشده توسط هژمون نیز امکان رشد اقتصادی و صنعتی بازیگران، قاعده‌پذیر شدن مرادوات و تعاملات بین‌المللی فراهم می‌گردد. این وضع تا زمانی تداوم می‌یابد که یک هژمون در نظام بین‌الملل حضور داشته باشد.

گیلپین یک هژمون را در حالتی ترسیم می‌کند که در زمینه‌های اقتصادی، فناوری، صنعت و پرستیژ در میان سایر بازیگران نظام بین‌الملل سرآمد باشد. به دلیل این توانایی‌ها، هژمون اقدام به گسترده‌سازی تعریف منافع خود برای کسب آورده‌های بیشتر می‌کند؛ اما روی دیگر توسعه‌طلبی، افزایش تعهدات خواهد بود. این گسترده‌سازی منافع تا جایی ادامه خواهد یافت که با تعهدات برابر شود. در این مرحله، هزینه‌های هژمون برای حفاظت از منافع خود افزایش خواهد یافت تا جایی که دیگر نتواند آن‌ها را تأمین کند که این به معنای شروع افول خواهد بود (Richardson, 1991: 72). در این حین ممکن است یک بازیگر دیگر اقدام به حداکثرسازی منافع خود و تقابل با هژمون حاکم نماید تا بتواند نظمی نوین متناسب با منافع خود ایجاد کند که این امر در کنار حالت اول می‌تواند روند افول هژمون حاکم را تقویت و تسریع کند. این شرایط می‌تواند یک بی‌ثباتی بر نظام بین‌الملل حاکم کند و روند تأمین کالاهای عمومی را با اختلال مواجه کند. در چنین شرایطی اقتصاد بین‌الملل با اختلال مواجه خواهد شد. نمود بارز این ادعا را می‌توان در طول دو جنگ جهانی مشاهده کرد که رشد اقتصادی به دلیل نابودی زیرساخت‌ها و متمرکز شدن توان کشورهای بر جنگ به شدت کاهش یافت.

برای تبیین بهتر نظریات و شرایط فوق می‌توان از مدل اقتصادی سولو کمک گرفت. وی مدل خود را در اقتصاد کلان و به‌منظور تبیین چگونگی رشد اقتصادی با تأکید بر متغیرهایی مانند سرمایه‌گذاری، نیروی کار و فناوری ارائه داد. در میان این موارد، دو متغیر سرمایه‌گذاری و فناوری از آن جهات می‌توانند حائز اهمیت باشند که گیلپین نیز برای رسیدن به هژمونی و تداوم آن دسترسی به فناوری‌های مدرن و داشتن زیرساخت‌های کافی و همچنین توان سرمایه‌گذاری در اقتصاد بین‌الملل را شرط ضروری می‌داند (Spiezio, 1990: 173). از طرفی می‌توان با تسامح و با توجه به موارد مطرح‌شده نقش هژمون را مشابه نقش دولت در اقتصاد کلان در نظر گرفت. از این‌رو استفاده از مدل سولو برای تبیین نظریات گیلپین از منظری اقتصادی مفید به نظر می‌رسد (چگنی‌زاده و تیموری، ۱۴۰۳: ۱۴).

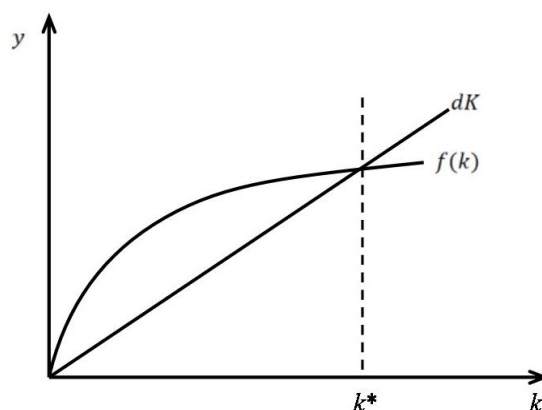
معادله ۱، تابع تولید در مدل سولو است. شکل اولیه تابع تولید در مدل سولو را می‌توان به کمک محاسبات ریاضی به صورت معادله تولید سرانه بازنویسی (معادله ۲) کرد تا اثر متغیر سرمایه‌گذاری را به صورت جداگانه مورد ارزیابی قرار گیرد.

$$Y = F(K, AL) \quad (1)$$

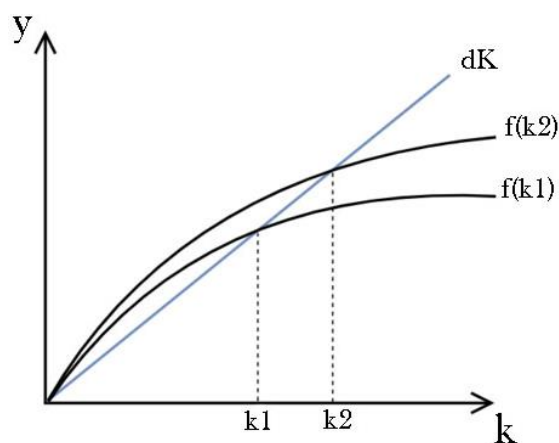
$$y = f(k) \quad (2)$$

در معادله اول، «Y» بیانگر تولید، «K» متغیر سرمایه، «A» متغیر فناوری و «L» متغیر نیروی کار است. در معادله دوم نیز «y» نشانگر تولید سرانه و «k» سرانه سرمایه‌گذاری است. در معادله ۲ وابستگی تابع به متغیر سرمایه‌گذاری مشخص است. با رسم نمودار تابع فوق و در نظر گرفتن تابع استهلاک می‌توان به نمودار ۱ رسید. مشاهده می‌شود که یک سرمایه‌گذاری مشخص تا زمانی بازدهی مناسبی خواهد داشت که از هزینه‌ها و استهلاک بیشتر باشد. به بیانی بهتر که متناسب با این پژوهش باشد، یک بازیگر تا جایی می‌تواند از سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی خود منتفع شود که بازدهی آن بیش از هزینه‌ها باشد و از یک زمان مشخص (نقطه تلاقی دو نمودار)، هزینه‌ها بیش از آورده‌ها خواهد بود که در این شرایط بازیگر موردنظر برای تداوم حفظ آورده‌های خود نیازمند سرمایه‌گذاری بیشتر است (چگنی‌زاده و تیموری، ۱۴۰۳: ۲۰) که اهمیت این گزاره، در نمودار ۲ نشان

داده شده است.

نمودار ۱. تابع تولید در مدل سولو به همراه تابع استهلاک (Solow, 1956: 70)

نمودار ۲. تغییرات حجم سرمایه در مدل سولو (نیلی، ۱۳۹۸: ۲۴۵)

توانایی سرمایه‌گذاری مجدد به صورتی که بتوان بر هزینه‌ها و نرخ استهلاک غلبه کرد، برای یک بازیگر که بخواهد نقش هژمونی را در اقتصاد بین‌الملل ایفا کنند بسیار ضروری است. در صورتی که این بازیگر توانایی سرمایه‌گذاری خود را از دست بدهد، مطابق توابع و نمودارهای فوق می‌توان گفت هزینه‌ها از آورده‌ها بیشتر خواهد شد که به بیان دیگر همان زمان شروع افول هژمون خواهد بود (چگنی‌زاده و تیموری، ۱۴۰۳: ۲۱).

متغیر دومی که اهمیت بالایی دارد، فناوری است. سولو فناوری را نحوه انجام یک کار معرفی می‌کند؛ به صورتی که منجر به هرگونه جهش در میزان تولید نسبت به روش‌های پیشین شود؛ بنابراین افزایش سرعت، کیفیت و بهره‌وری در تولید را می‌توان ذیل جهش فنی قرار داد (Solow, 1957: 312). باین‌حال، در اینجا تلاش می‌شود ارتباط مفهومی میان فناوری در اقتصاد و سیاست ایجاد شود. مبحث فناوری در روابط بین‌الملل و اقتصاد بین‌الملل از اهمیت بالایی برخوردار است. اهمیت این مؤلفه در امور نظامی بر کسی پوشیده نیست. در طول تاریخ هر کشوری که به یک فناوری برتر نظامی دست‌یافت، سایر بازیگران را تا زمانی که دست برتر را در این فناوری داشت تا حدودی به تبعیت واداشت؛ نمونه بارز این مدعا دستیابی ایالات متحده به بمب هسته‌ای بود.

این کشور به دلیل توان هسته‌ای خود، شوروی را مجبور به تخلیه مرزهای ایران پس از جنگ جهانی دوم نمود. باین‌حال، آنچه بیشتر موردتوجه است، نقش فناوری در اقتصاد سیاسی بین‌الملل است. امپراتوری بریتانیا به یمن انقلاب صنعتی اول بود که ناوگان بحری خود را بر اقیانوس‌های سراسر جهان گسترش داد و موجبات غروب نکردن خورشید را در مرزهای خود فراهم کرد. ایالات متحده به واسطه انقلاب صنعتی دوم بود که موفق شد مرکز مالی و تجاری جهان را از لندن به نیویورک انتقال دهد و به‌وسیله انقلاب فناوری اطلاعات موفق به حفظ و تداوم هژمونی خود بر اقتصاد بین‌الملل گردید (چگنی‌زاده و تیموری،

۱۴۰۳: ۱۹-۱۸).

در اقتصاد کلان، سولو در معادلات تابع تولید، مؤلفه فناوری را در کنار متغیر نیروی کار قرار داده است؛ اما می‌توان در اقتصاد سیاسی بین‌الملل برای فناوری نقش یک متغیر مستقل را قائل شد؛ چراکه کنترل و تسلط هژمون بر فناوری انکارنشده است. تاریخ گواه این مدعا است که هرگاه کشوری به هژمونی اقتصادی و نظامی رسیده است، در فناوری خاصی در آن زمان سرآمد کشورهای دیگر بوده است و اگر کشوری از مسند قدرت هژمونی پایین آمده است، به‌دلیل ظهور یک قطب فناوری یا از دست دادن مزیت‌های علمی و دانشی خود بوده است. به‌عنوان مثال، بریتانیا که طی چند قرن گذشته در میان کشورها از نظر فناوری سرآمد بود با تغییر کشتی‌هایش در ابتدا از نوع بادبانی به موتور بخار و سپس به کشتی‌هایی با موتور دیزلی تسلط خود را بر تجارت بین‌الملل بیمه کرد.

یک هژمون تلاش می‌کند برای تداوم برتری و مزیت‌های اقتصادی، امنیتی و نظامی خود تا حد امکان از دستاوردهای فنی خود محافظت کند. این کار از دو جهت برای یک هژمون در مقابل رقبا اهمیت دارد: اول، در صورت دست یافتن رقبای یک هژمون به یک فناوری که برتری برای یک کشور ایجاد کرده، مزیت کشور یادشده را عملاً بی‌اثر خواهد کرد و زمینه ایجاد تهدید به‌وسیله همان فناوری برای قدرت غالب در حوزه‌های اقتصادی و امنیتی فراهم می‌شود (مانند شوروی که با دست یافتن به بمب هسته‌ای تهدیدات امنیتی زیادی برای ایالات متحده فارغ از سایر مسائل نظامی و امنیتی دیگر رقم زد یا با گسترش انقلاب صنعتی به آلمان، بریتانیا در بازارهای ماوراء بحار خود تهدیدی جدی احساس کرد)؛ دوم، بازیگران ناراضی افزون بر دست یافتن به یک فناوری برتر که منحصراً در اختیار بازیگر غالب بود، افزون بر بی‌اثر کردن مزیت هژمون می‌توانند آن را ارتقا دهند به‌گونه‌ای که بازیگر غالب در آن شرایط امکان رقابت در آن حوزه را به هر دلیلی نداشته باشد. این حالت نسبت به حالت قبلی می‌تواند تهدید بزرگ‌تری را برای هژمون در عرصه‌های مختلف ایجاد کند (چگنی‌زاده و تیموری، ۱۴۰۳: ۱۸).

برای استفاده از مدل سولو در تبیین مسائل هژمونی در اقتصاد سیاسی بین‌الملل، با اعمال تغییراتی مطلوب به نظر می‌رسد. اولین تغییر، چشم‌پوشی از متغیر نیروی کار (L) در این معادله به‌دلیل عدم توانایی اثرگذاری مؤثر هژمون اقتصادی بر نیروی کار در سطح نظام بین‌الملل به‌صورت منفرد است. دوم پارامتر سطح فناوری (A) است که در مدل سولو به‌عنوان ضریب نیروی کار در نظر گرفته شده است؛ اما در این پژوهش به علت نقش انکارنشده تسلط هژمون بر فناوری‌های حساس و راهبردی به‌عنوان یک متغیر مستقل در نظر گرفته خواهد شد. لازم به ذکر است که متغیر سرمایه نیز همچنان به‌دلیل کنترل مؤثر هژمون اقتصادی در سطح نظام بین‌الملل در این معادله حفظ خواهد شد. به‌طور کلی می‌توان گفت اگرچه از اثر متغیر نیروی کار در معادله تابع تولید چشم‌پوشی کردیم، اما به‌واسطه کنترل هژمون بر فناوری این مؤلفه جایگزین متغیر نیروی کار در معادله (۳) خواهد شد. اکنون معادله مدنظر برای این پژوهش به‌صورت زیر بازنویسی خواهد شد:

$$Y=F(K,A) \quad (3)$$

همچنین با توجه به اینکه در معادله ۳ تولید وابسته به متغیر فناوری است، می‌توان با پیشرفت در فناوری، بهره‌وری را افزایش داد و بر چالش‌های مانند استهلاک و افزایش هزینه‌ها غلبه کرد و حتی حوزه‌های جدیدی برای پیشرفت تعریف کرد. زمانی که یک جهش در متغیرهای فناوری و سرمایه رخ دهد، طبق این مدل می‌توان مدعی شد که یک هژمون می‌تواند آورده خود را چند برابر بیشتر یا کمتر کند.

۳. دولت-شهرهای ایتالیا

پیش از شروع عصر استعمار توسط اروپاییان، این قاره در جدال‌های خونین مختلفی به سر می‌برد. موقعیت ژئوپلیتیک این قاره به صورتی بود که بعد از امپراتوری مقدس روم تسلط یک واحد سیاسی بزرگ بر بخش بزرگی از این قاره را عملاً غیرممکن می‌ساخت. این قاره به‌دلیل داشتن تنوع سیاسی بالا به‌واسطه وجود فئودال‌ها در آن عصر و موانع طبیعی ازجمله رشته‌کوه‌ها و رودخانه‌های بزرگ مانع شکل‌گیری امپراتوری‌ها و واحدها بزرگ سیاسی می‌شد و در مقابل حمله‌های خارجی به‌دلیل بالا بردن هزینه‌های پیروزی به‌عنوان یک امتیاز تعیین‌کننده به‌شمار می‌رفت. در مقابل نیز حیات بازیگران محلی و تکثر سیاسی در این

قاره تداوم می‌یافت. در کنار این موقعیت ژئوپلیتیکی که اثرات آن مورد اشاره قرار گرفت، این قاره به واسطه وجود همان رودخانه‌های عریض و طولانی، آب‌وهوای مناسب از موقعیت ژئوآکونومیک ویژه‌ای نیز برخوردار بود. قایق‌رانی و کشتی‌رانی برای نقل و انتقال کالاها و تولیدات به مراتب از نظر هزینه و میزان جابه‌جایی بار نسبت به حمل و نقل زمینی به صرفه‌تر بود. اگرچه این مزیت‌ها پیش از عصر استعمار چندان به چشم نمی‌آید؛ اما می‌توان ریشه پیشرفت دریانوردی اروپاییان در اقیانوس‌ها و دریاها را در همین مزیت‌ها جستجو کرد.

در این عصر که اغلب امپراتوری‌ها و فتودال‌ها از طریق فتوحات و متصرفات خود به ثروت‌های هنگفتی می‌رسیدند، دولت-شهرها در ایتالیای کنونی موفق شدند با الگویی جدید ارزش افزوده ایجاد کنند و دست به انباشت سرمایه از طریق تجارت میان واحدهای سیاسی آن زمان بزنند. در آن زمان دولت-شهرهای مذکور به دلیل موقعیت ژئوآکونومیکی که داشتند، موفق شدند یک پل اقتصادی میان کشورهای غربی و شرقی مسیر تجاری ایجاد کنند. تجار با خرید کالا از شرق و فروش آن به غرب و برعکس، موفق شدند سرمایه زیادی جمع‌آوری کنند. این رویه در این دولت-شهرها با رهبری جنوا و ونیز به مرور این مناطق را تبدیل به قطب اقتصادی در کره زمین نمود و موتور محرک اقتصاد قرن چهاردهم و اوایل پانزدهم شد. آنچه این دولت-شهرها را از سایر قدرت‌های آن زمان از نظر اقتصادی متمایز می‌کرد، ابتکارات و نوآوری‌های نهادی در حوزه مالی و اقتصادی بود.

یکی از دولت-شهرهای مهم در این دوره ونیز بود. این واحد سیاسی مردمی دریانورد داشت که در ابتدا به تجارت برده و ادویه مشغول بودند. این واحد سیاسی به واسطه ابداع قراردادهای تجاری و گسترش آن‌ها موفق شد آورده‌های اقتصادی کلانی به دست بیاورد. در میان این نوع قراردادها «کومندا»^۱ از اهمیت بالایی برخوردار است. طبق این نوع قرارداد یک طرف قرارداد هزینه سفر را به عهده می‌گرفت و طرف دیگر به سفر تجاری می‌رفت. حاصل سفر نیز با محاسبه سود و زیان میان طرفین با فرمول خاصی تقسیم می‌شد (عجم‌اغلو و رایینسون، ۱۴۰۱: ۱۷۳-۱۷۴). این نوع قرارداد و تجارت چند نتیجه مهم داشت. اول، امکان ظهور بازیگران جدید اقتصادی که فاقد سرمایه اولیه بودند، اما توان رقابت بالایی را داشتند، فراهم کرد. به عبارت دیگر، ونیزی‌ها بدون آنکه متوجه باشند، ناخواسته یک بازار آزاد را در حوزه تجارت ایجاد کردند که امکان رقابت برای بازیگران تازه‌وارد هم فراهم بود. این موفقیت در سایه عدم انحصار تجارت خارجی توسط مقامات سیاسی ممکن شده بود. دوم، با انباشت سرمایه در نزد افرادی عادی، امکان تغییر مرتبه و جایگاه سیاسی برای افراد میسر گردید. به بیان دیگر، رشد اقتصادی موجب تشکیل خاندان‌هایی شد که تا پیش از این توان نقش‌آفرینی در سطح سیاسی را نداشتند.

دو نتیجه حاصل شده از ابتکارات نهادی ونیزی‌ها به تدریج فضای سیاسی را برای افراد تازه‌وارد گشود و تکثر سیاسی را رقم زد. در ابتدا شوراهایی از این افراد تشکیل شد که قدرت حاکم را محدود کرد و حتی بعد از مدتی حاکم نیز از میان همین شوراها انتخاب می‌شد. در نتیجه این نوع انتخاب حاکم، فرد انتخاب‌شده به مرور فشار سیاسی نظارت شورا را بر تصمیمات خود احساس می‌کرد و تصمیماتش را در چارچوبی اتخاذ می‌کرد که تا حد ممکن به نفع اکثریت باشد. این اصلاحات سیاسی که از اصلاحات اقتصادی ریشه می‌گرفت در همین‌جا متوقف نشد و به نظام قضایی ونیز کشیده شد و به مرور دادگاه‌های مستقل از اراده سیاسی حاکمان نیز تشکیل شد (Martines, 1968: 72).

این الگو به تدریج میان دولت-شهرهای مختلف ایتالیا گسترش یافت. با قاعده‌مند شدن رویه‌های تجاری، نهادهای اولیه بانکداری مدرن شکل گرفتند و بازار اعطای وام و حتی خرید و فروش وام‌ها بسیار رونق گرفت؛ بدین صورت که سرمایه‌گذاران اولیه می‌توانستند اوراق وام خود را به سایرین در یک بازار ثانویه بفروشند. اهمیت این نوع ابتکار در جایی مشخص می‌شود که دولت‌ها از این فرصت استفاده می‌کردند و به بسط قدرت خود می‌پرداختند. به عنوان مثال، دولت-شهر فلورانس در ابتدای قرن چهاردهم ۵۰ هزار فلورن بدهی داشت که این رقم در سال ۱۴۲۷ به حدود ۵ میلیون رسید؛ یعنی حدود ۱۰۰ برابر بیشتر از مقدار اولیه. این مبلغ عظیم فقط از طریق همین بازار وام و همین مردم ثروتمند فراهم می‌شد (فرگوسن، ۱۴۰۲: ۹۶-۹۴)؛ اما این موفقیت‌های درخشان تداوم نیافت. این واحدهای سیاسی درگیر جنگ‌های فرساینده شدند و قدرت یکدیگر را تحلیل بردند. همچنین ثروت چشم‌گیر این دولت-شهرها امپراتوری‌های دیگر مانند فرانسه را به طمع کسب ثروت به سمت جنگ برای فتح

ایتالیا کشاند (Martines, 1968: 73-74). از طرف دیگر، نخبگان سیاسی جریان سنتی که به شدت از اوضاع موجود و تغییر طبقه نخبگان ناراضی بودند، زمینه حذف رقبای تازه‌وارد را فراهم کردند. آن‌ها با ملی کردن تجارت، سازمان‌دهی کردن کشتی‌های بزرگ زیر نظر خود و گرفتن مالیات و عوارض سنگین از افرادی که شخصاً به بازرگانی می‌پرداختند، زمینه رشد استعدادهای جدید را از بین بردند و این دولت-شهرها رو به افول نهادند (عجم‌اغلو و رایبسون، ۱۴۰۱: ۱۷۷).

اگرچه دولت-شهرهای ایتالیا افول کردند؛ اما نوآوری‌های نهادی آنان افول نکرد و بعدها توسط سایر قدرت‌های بزرگ اقتصادی مورد استفاده قرار گرفت. واحدهای سیاسی مذکور موفق نشدند یک نظام اقتصاد سیاسی فراگیر ایجاد کنند؛ اما نهادهای اقتصادی ایجادشده بنیان‌های نظام اقتصاد سیاسی را بنا نهاد که بعدها توسط هلند و بریتانیا مورد استفاده قرار گرفت. در خوش‌بینانه‌ترین تفسیر از این برهه تاریخی می‌توان گفت که این دولت-شهرها یک نظم اقتصاد سیاسی در منطقه خود ایجاد کردند که عمر طولانی نداشت؛ اما موفقیت‌های چشم‌گیری برای کمک به آیندگان برجای گذاشت.

۴. امپراتوری اسپانیا

تا پیش از ظهور امپراتوری اسپانیا به‌عنوان یک قدرت بزرگ، امپراتوری پرتغال در قرن پانزدهم موفق شده بود که با سرمایه‌گذاری در فناوری‌های دریانوردی توسعه ناوگان دریایی خود را رقم بزند. این امپراتوری ناوگان‌های خود را برای کشف طلا و گسترش تجارت خود به ماورای بحار اعزام می‌کرد. تسلط بر دریاها برای پرتغال زمانی قوام بیشتری یافت که آن‌ها در سال ۱۴۸۸ موفق به کشف دماغه امیدنیک شدند. با کشف این دماغه، یک مسیر دریایی برای رسیدن به هند شرقی ایجاد شد که تا آن زمان فقط از مسیر زمینی ممکن شده بود. ایجاد این مسیر دریایی به دلیل اینکه پرتغال یگانه قدرت برتر دریایی بود، اهمیت دوچندانی پیدا کرد.

بالین‌حال، یک امپراتوری دیگر در کنار پرتغال در حال یکپارچه کردن سرزمین، قدرت و تقویت زیرساخت‌های دریایی خود بود و مدتی بعد قدرت پرتغال را در دریا به چالش کشید و به‌مرور تبدیل به یک تهدید جدی برای منافع پرتغال شد. امپراتوری اسپانیا که مدت‌ها در هرج و مرج به سر می‌برد با یک ازدواج سیاسی میان دو واحد سیاسی، یعنی ایزابلا^۱ از کاستیل و فردیناند^۲ از آراگون موفق شد با ادغام این دو واحد سیاسی سلطنتی به یک امپراتوری تا حدودی اوضاع خود را سامان دهد. در ادامه در سال ۱۴۹۲ اسپانیا با تصرف گرانادا در شبه‌جزیره ایبری پیروزی‌های خود را در خشکی تکمیل کرد. آنچه زمینه‌های جنگ را میان این دو قدرت ایجاد کرد، ماجرای کشف قاره آمریکا توسط کریستوفر کلمب^۳ بود.

پس از کشف قاره آمریکا توسط کلمب، پادشاه پرتغال مدعی شد که ناوگان وی پیش از ناوگان اسپانیایی این مناطق را کشف کرده‌اند و ادعای تملک این سرزمین‌ها توسط اسپانیا را زیر سؤال برد. اسپانیا برای جلوگیری از جنگ احتمالی با پرتغال، پاپ الکساندر ششم^۴ را به‌عنوان داور قرار داد. وی نیز با ترسیم یک خط فرضی در حدود ۳۲۰ مایلی غرب دماغه سبز (جزایر کیپ ورد)^۵ اعلام کرد که هر سرزمین جدیدی در شرق این خط کشف شود متعلق به پرتغال و هر سرزمینی که در غرب این خط کشف شود، متعلق به اسپانیا خواهد بود. دو قدرت با اندکی اصلاحات در این پیمان که به «تردسیاس»^۶ مشهور شد با یکدیگر به توافق رسیدند و سایه جنگ تا حدودی دور شد؛ اما هنوز خطر اسپانیایی قدرتمند در همسایگی پرتغال وجود داشت. بالین‌حال، با توجه به اینکه در آن زمان هر دو امپراتوری توان مالی و نظامی لازم برای تأمین هزینه‌های جنگ را نداشتند و همچنین خطر تکفیر پادشاهان توسط پاپ وجود داشت، از جنگ با یکدیگر دست برداشتند (آلیسون، ۱۳۹۹: ۳۷۹-۳۷۷).

در اینجا لازم است که به این نکته اشاره شود که امپراتوری هابسبورگ که در آن زمان یک قدرت بزرگ در قاره اروپا به‌شمار می‌رفت، در تقویت امپراتوری اسپانیا نقش مهمی داشت. این امپراتوری از طریق ازدواج‌های سیاسی، متحدان و حتی سرزمین و منابع بسیاری به دست آورد. اهمیت این نوع اتحادهای زمانی در میزان قدرت این امپراتوری بیشتر مشخص می‌شود.

1. Izabella
2. Ferdinand
3. Christopher Columbus
4. Pope Alexander VI
5. Cape Verde Islands
6. Tordesillas

که امپراتوری هابسبورگ موفق شده بود که برای چندین نسل مقام امپراتوری روم مقدس را در میان فرمانروایان خود حفظ کند. ترکیب این دو عامل، هابسبورگ را به قدرتی تبدیل کرده بود که تا دهه‌ها در خشکی بدون رقیب بود.

یکی از این ازدواج‌های سیاسی که از اهمیت بالایی برخوردار بود، ازدواج فیلیپ^۱، پسر امپراتور هابسبورگ، ماکسیمیلیان اول^۲ با خوان^۳ دختر فردیناند و ایزابلا بود. حاصل این پیوند، تولد پسری در سال ۱۵۰۰ به نام شارل^۴ شد که در ۱۵۱۶ به امپراتوری اسپانیا و به‌صورت هم‌زمان در ۱۵۱۹ به امپراتوری هابسبورگ پس از ماکسیمیلیان اول دست یافت. از این‌پس این دو امپراتوری و مقام امپراتوری مقدس روم به‌صورت یکجا در اختیار شارل قرار گرفت. لازم به ذکر است که در زمان پادشاهی شارل بود که امپراتوری اسپانیا رشد قابل توجهی از خود نشان داد (کندی، ۱۳۹۹: ۷۰-۶۹).

اسپانیا به لطف قرارداد ترده‌سیاس با پیش‌روی هرچه بیشتر در مناطق قاره آمریکا منابع بیشتری را برای خود کسب می‌کرد و روزبه‌روز بر قدرتش افزوده می‌شد. این امپراتوری با نابودی تمدن اینکاها در آمریکای مرکزی و جنوبی، نظام سیاسی خاص خود را به مردم آن منطقه برای افزایش بهره‌وری خود از منابع آنجا تحمیل کرد. با استفاده از سیل عظیم طلا و نقره معادن آمریکا که به دست بومیان آن مناطق استخراج می‌شد و به سمت اسپانیا روانه می‌شد، همچنین در کنار ناوگان دریایی کارآمد برای حمل و نقل و جنگ‌های دریایی، عایدی‌های ناشی از امورات مذهبی و خراج‌های کلیسا، منابع مالی ناشی از تسلط بر دولت-شهرهای سابق ایتالیا و مالیات‌هایی که این امپراتوری از سراسر اروپا جمع‌آوری می‌کرد، اسپانیا به یک هژمونی اقتصادی در سطح در نیم‌کره غربی تبدیل شد. در این شرایط، اسپانیا اقدام به مستعمره‌سازی در مناطق مختلف کرد تا بدین‌صورت تداوم نظم مطلوب خود را بیمه کند.

اگرچه اسپانیا از معادن غنی و نیروی کار تقریباً رایگان این مستعمرات بسیار بهره برد، اما در طرف مقابل باید برای حفظ و تأمین امنیت آن‌ها نیز هزینه می‌کرد. هرچند اسپانیا به‌نوعی از هژمونی اقتصادی به‌واسطه مستعمرات و توان دریانوردی بالا برای توسعه تجارت و تا حدودی تأمین امنیت مسیرهای تجاری خود دست یافت، اما به چند دلیل تبدیل به یک هژمون سیاسی و نظامی نگردید: اول، انقلاب نظامی بود که در اواخر قرن شانزدهم در اروپا به وقوع پیوست. با افزایش جمعیت اروپا و اختراع سلاح‌های جدید سازمان‌دهی ارتش‌های اروپایی تغییر یافت. اگر در گذشته سوار نظام از اهمیت بالایی در جنگ‌ها برخوردار بود، با افزایش کارایی سلاح‌های گرم، این نیروها به‌تدریج جایگزین یگان‌های سواره‌نظام شدند. یا با ایجاد واحدهای توپخانه، عملاً ساخت برج‌ها و قلعه‌های نظامی بی‌فایده شده بود (Parker, 1976).

دوم، با گسترش مرزها و منافع اسپانیا در اروپا و سراسر جهان، مشکلات، تعهدات و هزینه‌های این امپراتوری در کنار منابع آن رشد قابل توجهی یافت. این امپراتوری به‌دلیل گستردگی بیش از اندازه در خشکی و دریا در یک برهه‌ای از تاریخ دیگر موفق به خنثی‌سازی تهدیدات علیه خود نشد. اسپانیا در اروپا با فرانسه وارد یک رشته جنگ‌های طولانی شد که در نهایت این امپراتوری ناچار شد در سال ۱۵۷۷ اعلام ورشکستگی بکند. پس از این جنگ‌ها نبرد جدیدی با عثمانی آغاز شد که این امپراتوری منافع اسپانیا را در مدیترانه و در شرق اروپا تهدید می‌کرد. اسپانیا در آلمان نیز باید با ایالت‌ها و شاهزادگانی که خواهان استقلال و کوتاه کردن دست این امپراتوری از سرزمین‌های آلمانی بودند، مقابله می‌کرد. در این میان، جنگ‌های مذهبی سی‌ساله نیز در ۱۶۱۸ نیز آغاز شد و امپراتوری هابسبورگ درگیر این جنگ‌ها شد که این به معنای تضعیف توان شاخه شرقی این امپراتوری وسیع بود (Tracy, 1991: 80-83; Kamen, 1978: 40-44).

سوم، ناکارآمدی داخلی در امپراتوری اسپانیا از عوامل بسیار مهم در افول این امپراتوری بود. هرچند اسپانیا به رونق مطلوبی در تجارت نسبت به سایر رقبای در زمان خود رسید، اما با شدت گرفتن تنش‌های اسپانیا با همسایگان و رقابیش، عناصر نظامی و مذهبی (عناصر مذهبی در مخالفت با اصلاحات دینی لوتر) با هدف تقویت اسپانیا در مقابل رقبای در سیستم سیاسی این امپراتوری روی کار آمدند. در نتیجه رویکرد و اقدامات افراد محافظه‌کار در امپراتوری اسپانیا، تجارت بین‌الملل این کشور به‌دلیل قید و

1. Philip
2. Maximilian I
3. Joan
4. Charles

بندهای سیاسی و نظامی با اخلاص مواجه شد. ماجراجویی‌های پادشاهان اسپانیا هزینه‌های بسیاری بر خزانه وارد کرد؛ برای مثال، در سال ۱۵۵۲ در جنگ «متز»^۱ علیه پروتستان‌ها، اسپانیا ۲/۵ میلیون دوکت^۲، معادل ده برابر درآمد سالیانه‌ای که از آمریکا داشت، هزینه کرد. نبرد لپانتو^۳ که طی آن اسپانیا با عثمانی وارد جنگ شد، مخارج سربازان و ناوگان مسیحی سالانه معادل ۴ میلیون دوکت برآورد شد (البته پاپ و برخی دولت-شهرهای ایتالیا مانند ونیز نیز در این هزینه‌ها به اسپانیا کمک کردند). در جنگ اسپانیا با انگلستان در سال ۱۵۸۸ پادشاه اسپانیا حدود ۱۰ میلیون دوکت هزینه کرد که درنهایت در این جنگ شکست خورد (کندی، ۱۳۹۹: ۹۲-۹۱).

هزینه این صورت‌حساب‌های سنگین به‌صورت مالیات‌های سنگین از مردم، طلا، نقره و منابع حاصل‌شده از مستعمرات آمریکایی و به‌صورت وام از بانک‌ها (ابتکار دولت-شهرهای ایتالیایی) تأمین می‌شد؛ اما بازهم در این میان مشکلاتی وجود داشت. مردم اسپانیا به‌واسطه مالیات‌های سنگین به فقر شدیدی گرفتار شده بودند. دولت اسپانیا با نقض کردن حقوق مالکیت، عملاً مسیر جریان سرمایه از جانب بانک‌ها را به روی خود بست. عدم توان پرداخت بدهی‌های خود، لغو یک‌طرفه بازپرداخت وام‌ها به طلبکاران و نکول در بدهی‌های خود، امکان دریافت وام‌های جدید برای بازپرداخت وام‌های گذشته و اعتماد سرمایه‌داران را از دولت اسپانیا سلب کرد. مستعمرات اسپانیا در آمریکا نیز اگرچه در ابتدا اسپانیا را از رقابتی خود پیش انداختند، اما در ادامه توان تأمین نیازهای مالی بسیار بالای این امپراتوری را نداشتند. حتی در بازه ۱۶۴۰-۱۵۰۰ به‌دلیل استخراج بیش از حد نقره در آمریکا و انتقال آن به اسپانیا تورم ناشی از نفرین منابع^۴ دامن امپراتوری اسپانیا را گرفت؛ به‌طوری‌که هزینه مواد غذایی از پنج تا هفت برابر و هزینه‌های تولید صنعتی در آن زمان سه برابر شد (فرگوسن، ۱۴۰۲: ۴۳-۴۲). دولت‌مردان اسپانیا با ذاتی دانستن ارزش طلا و نقره درصدد بودند تا کسری بودجه خود را از طریق گسیل طلا و نقره معادن آمریکا جبران کنند، اما ارزش اعتباری پول (خواه از هر نوعی که باشد) با مقدار عرضه و تقاضا تعیین می‌گردد. قانونی که شاید در آن زمان کسی توجه چندانی به آن نداشت.

با نبود پول و سرمایه‌گذاری، پیشرفتی در فناوری نیز صورت نمی‌گیرد. مردم هم به‌دلیل فقر گسترده توانی برای کمک به دولت نداشتند. به‌مرور کمبود صنعت‌گران ماهر نیز در کشور احساس شد و اعطای برخی از امتیازات در حوزه‌های گوناگون به‌ویژه کشاورزی، اقتصاد این امپراتوری را با بحران مواجه کرد (Kamen, 1978: 26). در این بین، نقش هلند در کاهش قدرت اسپانیا بسیار چشم‌گیر است. هلند به‌عنوان اصلی‌ترین رقیب اسپانیا در حوزه‌های مالی و اقتصادی، در حوزه نظامی نیز خسارت‌های سنگینی به اسپانیا وارد کرد. جنگ‌های اسپانیا با هلند، از نظر هزینه و نتیجه فاجعه‌بار بود. معضل هلند، اسپانیا را تا مرز فروپاشی برد. اسپانیا تا سال‌ها قریب به یک‌چهارم بودجه خود را برای کنترل هلند به کار گرفت. تا جایی که در سال ۱۶۰۷ شورش‌ها داخلی و ورشکستگی دولت، اسپانیا را مجبور به ترک مخاصمه با هلند کرد. اسپانیا برای غلبه بر استحکامات هلند و عوارض زمین که به نفع هلندی‌ها بود ۲۱۸ میلیون دوکت در سال‌های ۱۵۵۴-۱۵۵۶ هزینه کرد (کندی، ۱۳۹۹: ۹۷-۹۶). تمام این موارد در حالی است که هلند درصدد تقویت توان اقتصادی و گسترش زیرساخت‌های مالی و صنعتی خود در زمینه‌های مختلف و مخصوصاً دریانوردی بود. همچنین هلند به‌عنوان اصلی‌ترین رقیب اسپانیا در حوزه‌های مالی و اقتصادی، پس از مدتی اسپانیا را پشت سر گذاشت و سرمایه‌گذاری‌های کلانی در فناوری و تجارت بین‌الملل انجام داد تا بتواند تجارت و اقتصاد بین‌الملل را در قرن هفدهم رهبری کند (Findlay & O'Rourke, 2007: 184-185).

۵. دولت-ملت هلند

درحالی‌که جریان سرمایه‌گذاری اسپانیا در زیرساخت‌های خود در خشکی و دریا به‌دلیل جنگ‌های گوناگون و طولانی در کنار ناکارآمدی‌های داخلی با اخلاص مواجه شده بود و به‌تبع آن، خلق نوآوری‌های تازه نیز به‌دلیل غرق شدن امپراتوری اسپانیا در مشکلات جاری میسر نبود، هلند درصدد توسعه ناوگان‌های تجاری و ابتکارات نهادی خود در حوزه مالیه بود. بعد از صلح

1. Mets
2. Ducat
3. Lepanto
4. Resource curse

وستفالی ایالات متحده هلند اولین واحد سیاسی مدرنی بود که موفق شد به‌نوعی از هژمونی اقتصادی دست یابد و دست امپراتوری اسپانیا را از سیطره اقتصادی بر سایر کشورها کوتاه کند. تا پیش از هژمونی هلند در اقتصاد سیاسی بین‌الملل، دولت-شهرها ایتالیا نظام بانکداری را برای قوام نظام اقتصاد سیاسی معرفی کردند، امپراتوری اسپانیا نیز با کمک از همین ابتکار ایجادشده توسط ایتالیایی‌ها، یعنی بانک‌ها، هزینه‌های خود را تأمین می‌کردند و موفق شدند یک بعد دیگر در نظام اقتصاد سیاسی ایجاد کنند که می‌توان از آن به‌عنوان نوعی «ملت‌سازی استعماری» یاد کرد. ایجاد مستعمرات در مناطق مختلف کره زمین و نهادسازی در میان بومیان برای خدمت و تولید ثروت برای کشورهای استعمارگر بنیانی بود که امپراتوری اسپانیا به هژمون‌های اقتصادی در آینده برای پیشرفت اقتصادی معرفی کرد.

به‌جرت می‌توان اقدامات هلند را در حوزه‌های مالی برای تأمین هزینه‌های جاری، حمل و نقل کالا و توسعه تجارت بین‌الملل را یک انقلاب مالی نامید که حتی امروزه نیز مورد استفاده و توجه قرار دارد. این انقلاب مالی را می‌توان در سه حوزه دسته‌بندی کرد. اولین مورد، حوزه بانکی بود. هلند در سال ۱۶۰۹ برای برطرف کردن مشکل پرداخت میان خریدار و فروشنده که در آن زمان حدود ۱۴ نوع پول رایج وجود داشت، اقدام به عرضه یک پول بین‌المللی کرد. این کشور با تأسیس «بانک مبادله آمستردام»^۱ و قرار دادن ذخیره ارزشی در این بانک، موفق شد در قبال برات‌های صادرشده، ارز خود را در سطح کشورهای آن زمان رواج دهد. اندوخته بانک آمستردام در سال ۱۷۶۰ به ۱۹ میلیون فلورن و فلزات گران‌بها به ارزش ۱۶ میلیون فلورن رسید. این حجم از اندوخته، تاجران و سرمایه‌گذارانی که در بعد بین‌المللی فعالیت می‌کردند را متقاعد کرد که ارز هلند را به‌عنوان وجه مبادله خود قرار دهند. بالاین‌حال، این حجم از پول و مسکوکات در این بانک فقط به‌عنوان ذخیره ارزش مورد استفاده قرار می‌گرفت و در صورت اعطای وام، نسبت میان اوراق منتشرشده با ذخیره‌های بانک اعم از سکه‌ها و مسکوکات ۱۰۰ درصد در نظر گرفته می‌شد (Neal, 2000: 121).

در سال ۱۶۵۷ هلندی‌ها اقدام به تأسیس «بانک استکهلم»^۲ کردند. این بانک افزون بر اعطای وام به متقاضیان، از ذخیره‌های موجود در بانک برای خلق اعتبار مشابه آنچه در بانک‌های امروزی اتفاق می‌افتد، استفاده می‌کرد؛ یعنی بانک مقداری از سپرده‌ها را نزد خود نگه می‌داشت و مابقی را به‌صورت اعتبار ایجادشده، مازاد بر اندوخته‌های فلزی و گران‌بهای خود به‌صورت وام به جامعه تزریق می‌کرد. از آنجایی که اعتماد بالایی به نظام مالی هلند در آن دوران وجود داشت، امکان هجوم همگانی برای بیرون کشیدن سرمایه از بانک مذکور بسیار پایین می‌آمد و بانک می‌توانست با حجم جزئی ذخایر ارزش در خزانه خود نیازهای روزمره بازرگانان و مراجعان را پاسخ دهد (فرگوسن، ۱۴۰۲: ۶۹-۶۷).

دومین ابتکار مالی هلند، ایجاد شرکت‌های سهامی و در ادامه آن ایجاد بازار ثانویه اوراق سهام برای این شرکت‌ها بود. هرچند که ایجاد بازار سهام ثانویه به‌صورت اتفاقی و نه آگاهانه به وجود آمد، اما نقش مهمی در فراهم کردن سرمایه در گردش بالا در نظام مالی هلند داشت. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، الگوی سرمایه‌گذاری و تجارت مشارکتی به‌صورت نظام‌مند جزو ابداعات ایتالیایی‌ها بود، اما آنچه الگوی هلندی را از الگوی ایتالیایی متمایز می‌کرد، مدت‌زمان مشارکت است که این امر به‌نوبه خود نهادمند کردن این الگو را ضروری می‌کرد. به بیان روشن‌تر، در الگوی ایتالیایی، شرکا بعد از اتمام سفر سود و زیان را با یکدیگر تقسیم می‌کردند و مشارکت به پایان می‌رسید؛ اما در رویکرد هلندی، با نهادمند شدن مشارکت سرمایه‌گذاران، افراد مادامی که سرمایه خود را در آن تجارت نگهداری می‌کردند، در سود و زیان حاصل‌شده سهیم بودند. حاصل این نوع نهادمندی در مشارکت افراد خلق شرکت‌های سهامی شد که مردم هلند نیز می‌توانستند با خرید اوراق سهام این شرکت‌ها در فعالیت‌های اقتصادی شرکت کنند. نمونه بارز این شرکت‌ها کمپانی هند شرقی هلند بود که به این روش اداره می‌شد (Stringham, 2003: 324-326).

سرمایه‌گذاران با خرید اوراق سهام شرکت‌های سهامی در فعالیت‌های اقتصادی این شرکت‌ها سهیم می‌شدند. بالاین‌حال، در درجه اول، مدت‌زمان طولانی سفرهای دریایی (ممکن بود برخی از سرمایه‌گذاران به پول خود نیاز پیدا کنند) و دوم در مضیقه

قرار گرفتن شرکت‌های سهامی موجب شد که اداره‌کنندگان این شرکت‌ها موفق به بازپرداخت مبلغ اوراق سهام در دست سرمایه‌گذاران نشوند. در نتیجه سهام‌داران مجبور شدند که اوراق خود را میان یکدیگر با قیمت پایین‌تری به فروش برسانند تا بتوانند به بخشی از سرمایه خود دست یابند. اگرچه این الگو در ابتدا کاملاً تصادفی بود، اما بعدها شکل منسجم‌تری پیدا کرد و بازار اوراق شرکت‌های سهامی در میان سرمایه‌گذاران و تاجران شکل گرفت (فرگوسن، ۱۴۰۲: ۱۶۰-۱۵۹).

سومین ابتکار مالی هلند، رواج و استفاده گستره از اوراق قرضه دولتی بود. درحالی‌که دو قطب مالی پیشین از وام‌های بانک‌ها بهره می‌گرفتند، دولت هلند با انتشار اوراق قرضه، یک راه دیگر برای تأمین مالی نیازهای خود ایجاد کرد. در این روش دولت هلند متعهد می‌شد که در ازای دریافت مقدار معینی پول که میزان آن در اوراق منتشرشده، درج شده بود، سود ثابتی را به سرمایه‌گذاران در یک زمان مشخص بپردازد. اهمیت این شیوه تأمین مالی زمانی آشکار می‌شود که این رویکرد را در خلال جنگ‌های جمهوری هلند با امپراتوری اسپانیا مورد بررسی قرار دهیم. مردم هلند به دلیل توسعه تجارت و ابتکارات نهادی و مالی ایجادشده از ثروت مطلوبی برخوردار بودند و ثروت خود را به سمت اوراق قرضه دولت خود سرازیر کردند تا نیازهای مالی هلند را در جنگ با اسپانیا به اندازه توان خود برطرف کنند. این در حالی است که اگر دولت اسپانیا از این روش هم می‌خواست نمی‌توانست استفاده کند، زیرا به واسطه فقر مردم بعضاً از تأمین مایحتاج اولیه زندگی خود ناتوان بودند و توانی برای کمک به دولت خود برای جنگ‌ها نداشتند (فرگوسن، ۱۴۰۲: ۹۸).

با تمام این تفاسیر اگرچه هلند نهادهای مالی کارآمدی را در اقتصاد سیاسی بین‌الملل ایجاد کرد، اما نتوانست رشد خود را همچنان ادامه دهد. مهم‌ترین دلیل آن وجود یک رقیب قدرتمند مانند بریتانیا بود که از ابتکارات هلند به‌خوبی استفاده کرد و فناوری را به‌عنوان یک متغیر اثرگذار وارد اقتصاد کرد. امری که هلندی‌ها از آن غافل شدند و پیشرفت‌های خود را بیشتر ناظر به بعد نهادها و نوآوری‌های مالی قرار داده بودند. افزون بر آن هلند نتوانست مانند اسپانیا و بعدها بریتانیا یک امپراتوری مستعمراتی تشکیل دهد و از اندازه سرزمینی خود در این رقابت خسارت دید. عدم توجه هلند به توسعه‌طلبی سرزمینی، منجر به این شد این کشور ارتش و نیروی دریایی کارآمدی مانند رقیب خود نداشته باشد و در نتیجه در رقابت بلندمدت با بریتانیا بازنده باشد (Findlay & O'Rourke, 2007: 240-243).

بریتانیا که در آمریکای شمالی منافع زیادی داشت، درصدد گسترش ناوگان دریایی خود و به دنبال آن توسعه تجارت خود برآمد. هراندازه که بریتانیا خواهان سهم بیشتری از تجارت بین‌الملل می‌شد، طبیعتاً سهم هلند کاهش می‌یافت. انگلیسی‌ها با توسعه ناوگان دریایی خود از ۳۹ کشتی بزرگ در سال ۱۶۴۹ به ۸۰ کشتی در ۱۶۵۱ درصدد توسعه تجارت خود در سطح جهانی و حفاظت از مسیرهای دریایی تجارت خود بودند. رقابت تجاری میان هلند و بریتانیا به‌مرور شکل جدی‌تری به خود گرفت تا جایی نوعی از جنگ‌های تجاری و اقتصادی میان دو قدرت اتفاق افتاد. در یک نمونه، پارلمان بریتانیا هرگونه واردات از کشورهای اروپایی به این کشور به‌وسیله کشتی‌های ثالث را ممنوع کرد و این الگو را در واردات به مستعمره‌های خود در سراسر نقاط جهان به‌وسیله کشتی‌های خارجی اعمال کرد. این در حالی بود که بخش عمده‌ای از تجارت هلند با همین مناطق بود که بریتانیا آن را ممنوع اعلام کرده بود. رشد و توسعه تجاری بریتانیا به تدریج زمینه را برای تنش‌های ژئوپلتیکی با هلند را فراهم کرد. هلند که نمی‌توانست در مقابل گسترش نیروی دریایی بریتانیا در مرزهای آبی و تهدید مسیرها و منافع اقتصادی خود ساکت بماند، با بریتانیا در سال ۱۶۶۷ وارد جنگ شد و موفق به تثبیت سلطه خود بر نظم اقتصاد سیاسی بین‌الملل گردید (آلیسون، ۱۳۹۹: ۳۹۲-۳۹۰). اگرچه هلند در جریان انقلاب شکوهمند موفق به ورود به خاک بریتانیا نیز شد و بعد از آن با این کشور متحد شد، اما درنهایت این بریتانیا بود که موفق شد هلند را از مسیر خود برای رسیدن به هژمونی اقتصادی کنار بزند.

هلند مجبور شد برای دفاع در مقابل رقبای خود در ابتدا اسپانیا و بریتانیا، سپس فرانسه سرمایه‌گذاری کلانی در امور دفاعی خود انجام دهد. با توجه به مقیاس کوچک‌تر سرزمینی و به دلیل فرسایش توان سرمایه‌گذاری و تولیدی نسبت به سایرین، حمایت‌های مالی این کشور در انقلاب شکوهمند هزینه‌های زیادی را بر اقتصاد هرچند کارآمد و شکوفای هلند تحمیل کرد. با افزایش استهلاک زیرساخت‌های تولیدی و مالی این کشور، رشد بدهی‌های هلند (میزان بدهی اوراق قرضه این کشور از ۵۰ میلیون گیلدر در ۱۶۳۲ به ۲۵۰ میلیون گیلدر در ۱۷۵۲ رسید) و عدم توان رقابت با بریتانیا در حوزه فناوری درنهایت هلند را از

کشوری تراز اول در حوزه اقتصادی به مرتبه‌ای پایین‌تر کشاند (Gilpin, 1981: 167-168).

هلند باوجود مقیاس کوچک خود، موفق شد قدرت‌های نظامی بزرگ دوران خود را به چالش بکشد و از نظر داخلی، ناکارآمدی و بحرانی به بزرگی امپراتوری اسپانیا نداشت؛ اما آنچه باعث شد بریتانیا از هلند پیشی بگیرد انقلاب صنعتی اول و وارد کردن نیروی ماشین به تولید و اقتصاد بود. کاری که هلند از انجام آن ناتوان بود. بااین‌حال، با توجه به قرائن تاریخی می‌توان ادعا کرد که اگر انقلاب صنعتی به وقوع نمی‌پیوست، هلند تا چند سال دیگر می‌توانست به‌عنوان یک هژمونی اقتصادی در سطح نظام بین‌الملل باقی بماند. به عبارت دیگر، اگرچه هلند به‌صورت کلی در بعد اقتصادی بسیار موفق عمل کرد، اما جمعیت پایین، مقیاس کوچک این کشور و درگیر رقابت شدن با قدرت‌های بزرگ زمان خود، فرصت سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های جدید از جمله فناوری را از هلند گرفت و این کشور نتوانست هژمونی خود را حفظ کند.

۶. امپراتوری بریتانیا

امپراتوری بریتانیا را به‌جرت می‌توان بازیگری در تاریخ روابط بین‌الملل دانست که هم به هژمونی سیاسی-نظامی و هم به هژمونی اقتصادی دست یافت. مستعمرات گسترده این کشور در سراسر کره زمین در نوع خود بی‌سابقه بود. افزون بر این وسعت سرزمینی (با توجه به مستعمره‌ها)، این کشور با ایجاد زمینه‌های انقلاب صنعتی، ماهیت رقابت‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و... را در نظام بین‌الملل به‌صورت بنیادین متحول ساخت. بریتانیا با در اختیار داشتن تجربه‌های نوآوری‌های مالی اسلاف خود در حوزه‌های اقتصادی در کنار ایجاد یک ساختار سیاسی داخلی متکثر که حقوق مالکیت خصوصی در آن که به لطف انقلاب شکوهمند در سال ۱۶۸۸ م. به رسمیت شناخته می‌شد، به‌سوی پیشرفت و تحول در تاریخ اقتصاد و سیاست بین‌الملل گام برداشت.

در این شرایط، شوق کسب سود بیشتر، سرمایه‌گذاران را وارد رقابت با یکدیگر کرد و چرخه‌ای شکل گرفت که براساس آن، سود بیشتر در گرو تولید بیشتر بود و تولید بیشتر نیازمند سرمایه‌گذاری و پول بیشتر بود. در چنین شرایطی بود که نیروی تولیدی فراتر از نیروی تولید انسانی به‌شدت احساس می‌شد. در این میان، اختراع ماشین بخار و استفاده از نیروی کار ماشین به‌جای انسان، جرقه انقلاب صنعتی را در بریتانیا روشن کرد. پس از مدتی جریان مکانیزه شدن صنعت به‌سرعت گسترش یافت و به‌واسطه سرمایه‌گذاری‌های بزرگی که در این حوزه‌ها صورت می‌گرفت، انقلاب صنعتی در بریتانیا آغاز شد. کارگرها از مزارع به سمت شهرها مهاجرت کردند و به‌صورت کارگرهای روزمزد درآمدند (O'Brien, 2022: 5-4)؛ اما آنچه اهمیت دارد، تحول قدرت اقتصادی به‌واسطه ظهور فناوری‌های جدید در قرن هیجدهم بود که بر تمامی ابعاد زندگی اجتماعی و حتی فردی بشر تأثیر گذاشت.

به‌تبع پیشرفت فناوری، تولید نیز افزایش یافت. لذا نیاز به بازارهای صادراتی برای کالاهای تولیدشده به‌وسیله نیروی کار ماشین احساس می‌شد. در این خصوص مستعمرات بریتانیا به‌عنوان اهداف صادراتی بسیار مطلوب به‌شمار می‌رفتند، ازاین‌رو، سیل کالاهای انگلیسی روانه بازارهای مستعمرات شد و تولید آن کشورها را فلج کرد. برای مثال، با صادرات پارچه‌های ارزان‌قیمت به هند، صنعت پارچه‌بافی این کشور که در آن زمان سرآمد بود، نابود شد (Gallagher & Seal, 1981: 387-389). پس از اشباع بازارهای مستعمرات از کالاهای انگلیسی، نوبت به بازارهای سایر کشورهای اروپایی رسید. تولید و بازار آنان نیز از کالاهای ارزان بریتانیا (به‌دلیل هزینه‌های پایین تولید) در امان نماند. بریتانیا به‌واسطه سود حاصل‌شده از تجارت خود، مجدداً در زیرساخت‌های صنعتی خود سرمایه‌گذاری می‌کرد و این چرخه سرمایه‌گذاری از سود حاصل‌شده و تولید بیشتر به قدرت مالی و اقتصادی این کشور می‌افزود. ضامن تداوم پیشرفت‌های اقتصادی بریتانیا مجلسی بود که امور مالی و بین‌الملل کشور را در اختیار داشت تا در صورت افزایش دیون ملی و هزینه‌های دولت، صنعت و تجارت بخش خصوصی که موتور محرک اقتصاد بریتانیا بود، آسیب نبیند.

مطالعات تاریخی مالیه بین‌الملل در زمان هژمونی بریتانیا نشان می‌دهد که حدود ۴۵ درصد از سرمایه (شامل دولتی و خصوصی) بریتانیا در ایالات متحده آمریکا، استرالیا و نیوزیلند، ۲۰ درصد در آمریکای لاتین، ۱۶ درصد در آسیا، ۱۳ درصد در

آفریقا و ۶ درصد باقی‌مانده در اروپا سرمایه‌گذاری می‌شد. از مجموع سرمایه اوراق بهادار بریتانیایی‌ها در بازه ۱۹۱۴-۱۸۶۵ میلادی تنها حدود یک‌سوم آن در خود بریتانیا سرمایه‌گذاری می‌شد. در سال ۱۹۱۳ دارایی‌های ناخالص خارجی بریتانیا حدود ۱۵۰ درصد تولید ناخالص داخلی آن بود و در همین سال، مازاد تجاری سالانه بریتانیا به ۹ درصد تولید ناخالص داخلی رسید. همچنین در آمارهای اقتصادی همین سال، اشاره شده است که حدود ۲۵ درصد موجودی جهانی سرمایه خارجی، در کشورهای سرمایه‌گذاری شده که درآمد سرانه پایینی داشتند (فرگوسن، ۱۴۰۲: ۳۶۲).

بریتانیا برای تشویق سرمایه‌گذاری خارجی در مستعمراتش دو قانون به نام‌های قانون «وام‌های مستعمراتی»^۱ در ۱۸۹۹ و قانون «سهام‌های مستعمراتی»^۲ در ۱۹۰۰ به تصویب رساند که طبق آن اوراق بهاداری که برای سرمایه‌گذاری در مستعمرات این کشور صادر می‌شد از همان اعتبار اوراق قرضه دولت بریتانیا برخوردار می‌شد و آن‌ها را به‌وسیله موجودی‌های بانک‌های پس‌انداز امانی^۳ خود تضمین می‌کرد. لندن به‌وسیله این قوانین سعی داشت بودجه لازم برای احداث راه‌آهن، گسترش معادن و بنادر را در مستعمرات خود تسهیل کند (Baster, 1933: 602-606).

منطق این کار بریتانیا را می‌توان به‌وسیله مدل رشد سولو نیز توضیح داد. طبق این مدل، در ابتدای کار، بازده به‌ازای سرمایه‌گذاری انجام‌شده، بسیار بالا است و هراندازه که از سرمایه‌گذاری اولیه بگذرد، سود و آورده کمتر خواهد شد، لذا به سرمایه‌گذاری بیشتری برای کسب سود بیشتر نیاز است. از این‌رو، سرمایه‌گذاری در مناطقی که پیشرفته به‌شمار می‌روند، نیاز به سرمایه زیادی برای کسب سود مطلوب دارد؛ درحالی‌که در مناطق توسعه‌نیافته می‌توان با سرمایه‌های کوچک سودهای مطلوبی به دست آورد. این منطق را می‌توان به‌خوبی در رفتار لندن در حوزه هدایت سرمایه‌گذاری‌ها به مستعمرات خود به‌خوبی مشاهده کرد.

با توجه به آمار فوق، می‌توان گفت که استعمار انگلیسی یک تفاوت اساسی با سایر انواع استعمارها در آن زمان داشت و آن منتفع‌نهایی از استعمار بود. سایر استعمارگران به‌جز بریتانیا، صرفاً به‌دنبال منابع خام و فروش محصولات خود بودند و سود این تجارت هم به دولت مربوطه تعلق می‌گرفت. لذا استعمار دولتی به‌دنبال سود کوتاه‌مدت خود بود و توجهی به آینده مستعمره به‌منظور کسب سود بیشتر نداشت؛ به بیان بهتر، این نوع استعمار که همان استعمار اسپانیایی بود، صرفاً به‌دنبال چپاول منابع، استفاده از نیروی کار ارزان و بازارهای مستعمرات بودند. درمقابل، منتفع اصلی در استعمار بریتانیایی بخش خصوصی بود. آنان با امید کسب سود بیشتر، در کشورهای مستعمراتی نیز به سرمایه‌گذاری پرداختند. سرمایه‌گذاران بریتانیایی با انتقال صنایع به خاک مستعمرات عملاً از نعمت نیروی کار ارزان بهره‌مند شدند و هزینه انتقال مواد اولیه به بریتانیا برای تولید را حذف کردند. با این مزیت‌ها بریتانیا از طریق تفوق مالی و سرمایه‌گذاری، نهادهای اقتصادی و مالی کارآمد، فناوری‌های پیشرفته که در تولیدات صنعتی مورد استفاده قرار می‌گرفت و در کنار یک نیروی دریایی توانمند که از منافع پادشاه و شهروندان این کشور حمایت می‌کرد، برای دهه‌ها بر اقتصاد جهان حکمرانی کرد.

بریتانیا برای تضمین بازگشت سود سرمایه‌گذاری‌های انجام‌شده در مستعمرات، تحت کنترل نگاه‌داشتن این مناطق و برای حفاظت از منافع خود اقدام به نهادسازی‌هایی کرد که به بهترین وجه پاسخ‌گوی نیازها و اهداف این کشور باشد. همان‌طور که ذکر شد، این شیوه با نهادسازی‌های قدرت‌های پیشین مانند اسپانیا متفاوت بود. بریتانیا با کوچاندن مردم به این سرزمین‌ها و حاکم کردن نظامی مشابه نظام داخلی خود مبنی بر تکرار قدرت در مستعمرات و توجه به سرمایه‌داری در کنار اینکه خود از این رابطه بسیار سود برد، زمینه‌های پیشرفت این مستعمرات را نیز فراهم کرد (White, 2018: 21-47). نمونه بارز برای این ادعا ایالات متحده آمریکا است. این کشور به‌واسطه نهادسازی‌های اولیه بریتانیا و بعدها تکامل آن‌ها توسط ساکنان، چندین سال بعد به یک قدرت اقتصادی تبدیل شد. سایر مستعمرات بریتانیا نیز مانند کانادا و استرالیا وضع تقریباً مشابهی داشتند. البته از این استدلال نمی‌توان گزاره‌ای برای تأیید استعمار بریتانیایی استخراج کرد، بلکه هدف بیان شیوه نهادسازی و اداره اقتصاد جهانی توسط این کشور بوده است. واضح است که استعمار بریتانیایی به بسیاری از کشورها به‌ویژه کشورهای آفریقایی صدمات

1. British colonial loans law

2. Laws of British colonial shares

3. Trustee Saving Banks

جبران‌ناپذیری وارد کرده است.

بریتانیا در دوران هژمونی خود با رقبای گوناگونی به رقابت پرداخت. رقبای اصلی شامل سه کشور فرانسه، آلمان و ایالات متحده آمریکا هستند. این رقبا که هر کدام به نحوی به دنبال تضعیف قدرت انگلیس بودند، از جنبه‌های متفاوتی این کشور را به چالش کشیدند. رقابت بریتانیا با فرانسه به‌ویژه در زمان انقلاب کبیر در ۱۷۸۹ و ظهور ناپلئون بیشتر جنبه نظامی داشت و برای تسلط بر اروپا اتفاق افتاد. رقابت این کشور با آلمان افزون بر جنبه نظامی و سرزمینی، تا حدودی جنبه‌های اقتصادی و فناوری نیز داشت که به دو جنگ بزرگ جهانی در سال‌های ۱۹۱۴ و ۱۹۳۹ منجر شد. درنهایت نیز اگرچه پس از استقلال ایالات متحده از بریتانیا، رقابت این دو قدرت بر سر منافع تجاری در قاره آمریکا شروع شد، اما درنهایت این ایالات متحده بود که به‌واسطه فرسودگی و عدم بازیابی توان اقتصادی و فناوری بریتانیا به هژمونی اقتصادی در جهان رسید.

۷. ایالات متحده آمریکا

ایالات متحده آمریکا که در ابتدا از مستعمرات بریتانیا به‌شمار می‌رفت، در سال ۱۷۸۳ پس از استقلال از بریتانیا، به‌دلیل اختلافات عمده اقتصادی میان ایالت‌های شمالی و جنوبی در سال ۱۸۶۱ درگیر جنگ‌های داخلی شد (Post, 2011: 146). هنگامی که آبراهام لینکلن در ۱۸۵۰ به قدرت رسید، درصد برقراری یک نظامی اقتصادی مبتنی بر بانکداری و صنعت مدرن بود. این در حالی بود که باوجود صنعت نسبتاً پیشرفته در ایالت‌های شمالی، ایالت‌های جنوبی غالباً بر مدار زمین‌های کشاورزی بزرگ در کنار برده‌داری برای کار در این زمین‌ها استوار بودند و تولیدات آنان نیز عمدتاً به‌صورت نهاده‌های اولیه تولیدی صادر می‌شد. به بیان واضح‌تر، ایالت‌های جنوبی به تجارت خارجی برای صادرات تولیدات خود و واردات کالاهای مورد نیاز بسیار وابسته بودند. درمقابل، ایالات‌های شمالی که نسبتاً توان صنعتی بالاتری داشتند و از کشاورزی سنتی به سبک ایالت‌های جنوبی فاصله گرفته بودند، خواستار اعمال تعرفه بر واردات به‌منظور حمایت از کالای تولید داخلی بودند. همچنین آنان که نیازمند نیروی کار ارزان بودند، درخواست‌هایی را برای آزادسازی برده‌ها به‌منظور استفاده از نیروی کار آن‌ها در کارخانه‌ها داشتند (Griffin, 2006: 31-35).

اعمال تعرفه بر واردات، در حالی که بزرگ‌ترین مصرف‌کننده واردات ایالت‌های جنوبی بودند و آزادسازی برده‌ها که نیروی کار اصلی ایالت‌های جنوبی را تشکیل می‌دادند، موجب اعتراض شد و در واکنش به این اقدامات، ایالت‌های جنوبی اعلام استقلال کردند. در پی این اقدام، ایالت‌های شمالی نیز با یکدیگر متحد شدند و با ایالت‌های جنوبی وارد جنگ شدند. در پایان، با یک میلیون و ۳۰۰ هزار کشته و زخمی از دو طرف، ایالت‌های شمالی به پیروزی رسیدند و موج صنعتی‌سازی و مدرن‌سازی اقتصاد ایالات متحده آمریکا شتاب بیشتری گرفت (Gunderson, 1974: 916-920; Post, 2011: 149-152).

پس از سال ۱۸۶۵، یعنی پایان جنگ‌های داخلی تا شروع جنگ این کشور با اسپانیا در ۱۸۹۸، تولید گندم ۲۵۶ درصد، تولید ذرت ۲۲۲ درصد، تولید شکر ۴۶۰ درصد، تولید زغال‌سنگ ۸۰۰ درصد، تولید ریل‌های فولادی ۵۲۳ درصد و طول شبکه راه‌آهن این کشور بیش از ۵۶۷ درصد رشد داشت. در برخی صنایع، نرخ رشد آن‌چنان سریع بود که بیان آمار به درصد بسیار عبث به نظر می‌رسد؛ برای مثال تولید نفت خام از ۳ میلیون بشکه در ۱۸۶۵ به ۵۵ میلیون بشکه در سال ۱۸۹۸ رسید و تولید فولاد در همین بازه از ۲۰ هزار تن به ۹ میلیون تن افزایش یافت (کندی، ۱۳۹۹: ۴۱۱-۴۱۰).

این حجم از بازدهی بالای اقتصادی و توان صنعتی موجب شد که ایالات متحده آمریکا بتواند در کنار آلمان و بریتانیا جزو پیش‌گامان انقلاب صنعتی دوم باشد. انقلاب صنعتی دوم که مانند انقلاب اول از اهمیت بالایی برخوردار است، موجب شد تا الکتریسیته به‌صورت صنعتی و عمومی مورداستفاده قرار گیرد، نفت جایگزین زغال‌سنگ شود و حتی در تولید برخی کالاهای مورداستفاده قرار گیرد؛ فولاد به‌صورت انبوه تولید شود و در ماشین‌آلات صنعتی، نظامی و ساختمان‌سازی مورداستفاده قرار گیرد؛ و صنعت خودروسازی به‌صورت جدی وارد زندگی عمومی مردم شد (Mohajan, 2019; Hirschman & Mogford, 2009, 902-907).

ایالات متحده موفق شد با سرمایه‌گذاری در صنعت و فناوری‌های مدرن آن زمان به‌تدریج تمامی رقبا را به‌دلیل سرزمین

غنی و سرشار از منابع خود پشت سر بگذارد، اگر بریتانیا و هلند در گذشته نیازمند هزینه هنگفت برای نوسازی ناوگان دریایی خود برای حفظ ارتباط تجاری و نظامی با مستعمرات بودند، ایالات متحده به لطف وسعت قاره‌گونه خود، منابع غنی و جمعیت مناسب از هزینه‌های کلان در بخش‌های نظامی معاف بود و بیشتر توان خود را بر بخش‌های تولیدی، صنعتی و فناوری خود متمرکز کرده بود. همچنین ایالات متحده به دلیل داشتن بازار مصرف داخلی قابل توجه وابستگی چندانی به تجارت خارجی نداشت و فقط ۸ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور در سال ۱۹۱۳ از طریق تجارت خارجی تأمین می‌شد؛ درحالی‌که این آمار برای بریتانیا به ۲۶ درصد تولید ناخالص داخلی در همان سال می‌رسید. از طرف دیگر، رقابت اقتصادی ایالات متحده مانند بریتانیا و آلمان در قاره اروپا درگیر رقابت‌های تسلیحاتی و امنیتی بودند؛ از این رو، جریان سرمایه‌گذاری کشورهای اروپایی به دلیل مسائل امنیتی از سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های صنعتی و فناوری به سمت مسائل نظامی منحرف شده بود؛ درحالی‌که ایالات متحده در قاره آمریکا دغدغه‌های امنیتی چندانی نداشت.

در چنین شرایطی در کنار انقلاب در حمل و نقل و کاهش در هزینه‌های تولید، جریان سرمایه‌گذاری خارجی به سمت ایالات متحده آمریکا تقویت شد. این کشور با داشتن صنعت قوی و فناوری‌های نوین به چنان قدرت اقتصادی دست‌یافته بود که از مرحله صادرات مواد خام و استفاده از طلا برای جبران کسری تجاری خود با شرکای اقتصادی به صدور کالاهای صنعتی مبتنی بر فناوری روز از جمله ماشین‌آلات کشاورزی، فرآورده‌های آهنی و فولادی، ماشین‌افزار، تجهیزات برقی و انواع کالاهای صنعتی مدرن رسید. حجم این صادرات به کشورهای دیگر چنان شدت یافته بود که بین سال‌های ۱۹۱۴-۱۸۶۰ این عدد هفت برابر شده بود؛ یعنی از ۳۳۴ میلیون دلار به ۲/۳۶۵ میلیارد دلار رسید. همچنین ایالات متحده آمریکا در مقابل مازاد تجاری خود با شرکای اقتصادی، اقدام به دریافت طلا می‌کرد یا کشورها را مجبور به انتقال سرمایه به آمریکا برای جبران کسری تجاری می‌کرد. در انتهای بازه ذکر شده، این کشور یک‌سوم از کل طلای جهان را در اختیار داشت و سرمایه‌گذاری اروپا در صنعت و خدمات ایالات متحده آمریکا به حدود ۷ میلیارد دلار می‌رسید. آنچه در این میان مغفول مانده است، توان نظامی ایالات متحده است. این کشور در سال ۱۹۱۴ سومین قدرت دریایی جهان به‌شمار می‌رفت و نیروی دریایی حدود ۱۹ درصد بودجه فدرال را دریافت می‌کرد که مبلغی معادل ۱۳۹ میلیون دلار می‌شد (کندی، ۱۳۹۹: ۴۲۰-۴۱۴). چنین نیرویی از آن جهت موضوعیت پیدا می‌کرد که حفاظت از حوزه‌های نفوذ اقتصادی، سیاسی و امنیتی در مقابل قدرت‌های دریایی آن زمان برای ایالات متحده آمریکا بسیار حیاتی بود.

۷-۱. دومین جهش اقتصادی ایالات متحده آمریکا

با شروع جنگ جهانی اول در ۱۹۱۴، مسائل جنگ بخش اعظمی از بودجه کشورهای اروپایی را دربر گرفت. برای مثال، در حالی که تا سال ۱۹۱۳ مخارج دولت‌های بریتانیا، آلمان و فرانسه حدود ده درصد از GDP را تشکیل می‌داد، در سال ۱۹۱۶ به بیش از یک‌سوم کل GDP رسید. این رقم برای کشورهای آلمان و فرانسه در سال ۱۹۱۷ به ترتیب معادل ۵۹ درصد و ۴۹/۹ درصد تولید ناخالص داخلی را تشکیل می‌داد. به این ترتیب، دولت‌های مذکور به‌صورت مستقیم کنترل اقتصاد داخلی خود را در دست گرفتند و فعالیت‌های تولیدی را به سمت نیازهای جنگی و تأمین آذوقه جنگ هدایت کردند. واضح است که در این شرایط، نیازهای جنگی تنها تقاضاهای اقتصادی این کشورها نبود، از این رو، این کشورها به سمت واردات از کشورهای که مازاد عرضه و یا توان تولیدی داشتند، سوق یافتند.

پیش‌تر ذکر شد که ایالات متحده اگرچه از توان صنعتی و فناوری بالایی برخوردار بود، اما عرضه این کشور بیشتر ناظر به تقاضای داخلی بود و تجارت خارجی سهم چندانی در تولید ناخالص داخلی این کشور نداشت و این عدد معادل ۶ تا ۸ درصد در منابع مختلف ذکر شده است؛ اما جنگ جهانی اول، موتور محرک اقتصاد و صنعت ایالات متحده گردید و این کشور با تمام توان درصدد صادرات مهمات و غلات برای کشورهای درگیر جنگ شد. تنها ایالات متحده نبود که از جنگ جهانی اول بهره اقتصادی برد؛ ژاپن نیز یکی دیگر از کشورهایی بود که به دلیل توان صنعتی بالایی که داشت در صادرات به کشورهای درگیر جنگ تمام تلاش خود را به کار گرفت و در این مدت صادرات خود را سه برابر کرد. حتی برخی از کشورهای آمریکای لاتین مانند شیلی و برزیل که کالاهای راهبردی از جمله مس و غلات داشتند، رشد اقتصادی قابل توجهی تجربه کردند. در آمریکای

شمالی، صادرات کانادا ۲۵۰ درصد و ایالات متحده آمریکا ۱۵۰ درصد رشد یافت (Findlay & O'Rourke, 2007: 430-434).

در سمت دیگر، کشورهای اروپایی به دلیل نیازهای داخلی که معطوف به جنگ بودند، صادرات چندانی نداشتند؛ زیرا کارخانه‌های صنعتی به تولید مهمات جنگی روی آورده بودند و تقریباً هرچه تولید می‌شد در داخل به مصرف می‌رسید. در عوض، واردات این کشورها افزایش یافت. این تنها مشکل اروپا نبود، زیرا همان‌طور که ذکر شد، سهم بزرگی از توان مالی این کشورها صرف هزینه‌های جنگ می‌شد. تنها راه‌حل برای برطرف کردن کسری موازنه تجاری و بازرگانی با ایالات متحده، استقراض دولت‌های اروپایی از بازارهای مالی نیویورک و شیکاگو از طریق انتشار اوراق قرضه یا سایر سازوکارهای مالی بود که این امر نیز به نوبه خود منجر به وابستگی بیشتر به ایالات متحده آمریکا می‌شد و این امر به معنای تقویت توان تولیدی و صنعتی این کشور بود (کندی، ۱۳۹۹: ۲۱۷).

بریتانیا به واسطه حضور مستقیم در دو جنگ بزرگ جهانی و نابودی زیرساخت‌های اقتصادی توانایی اداره مسائل مالی و اقتصادی بین‌الملل را بعد از جنگ جهانی دوم از دست داد. از طرف دیگر، ظهور قدرت‌های قاره‌ای بزرگی مانند ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی عرصه چندانی برای کشورهایی که در اقتصاد خود بسیار به صادرات و واردات وابسته بودند باقی نمی‌گذاشت. نسل بعد هژمونی افزون بر داشتن فناوری‌های مدرن و توان سرمایه‌گذاری‌های کلان، دارای یک بازار بزرگ داخلی و منابع غنی معدنی موردنیاز برای تولید بودند. ویژگی که قدرت‌های اقتصادی گذشته مانند بریتانیا و هلند از آن برخوردار نبودند. در چنین شرایطی، ایالات متحده برای رهبری اقتصادی، سیاسی و امنیتی جهان حاضر به پذیرفتن تعهدات و مسئولیت‌های بین‌المللی شد.

تأثیرات هژمونی ایالات متحده آمریکا بر نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل بعد از جنگ جهانی دوم دارای دو بعد اساسی بود: اول، نهادسازی در عرصه اقتصاد سیاسی بین‌الملل و دوم، ملت‌سازی^۱ بر مبنای قرائت آمریکایی از لیبرال دموکراسی بود. در اواخر جنگ جهانی دوم، یعنی در سال ۱۹۴۴، درحالی‌که پیروزی متفقین در اغلب جبهه‌های نبرد، قطعی شده بود، سران کشورهای مختلف در ایالات متحده جمع شدند تا درباره آینده نظام اقتصادی جهان برنامه‌ریزی کنند، حاصل این کنفرانس که بعدها به کنفرانس برتون‌وودز^۲ معروف شد، از چند جهت حائز اهمیت است. اول، دلار آمریکا به عنوان ارز واسطه جهانی مورد توافق اعضا قرار گرفت. بدین معنا که کشورهای مختلف از دلار آمریکا به عنوان ارز مورد قبول در مبادلات تجاری، مالی و اقتصادی استفاده کنند؛ همچنین ارزهای ملی خود را نیز به دلار می‌خکوب کنند. طبق توافق اعضای این کنفرانس، از آن تاریخ ایالات متحده آمریکا موظف شد به ازای انتشار هر ۳۵ دلار، معادل یک اونس طلا را به عنوان ذخیره ارزش در خزانه‌های خود نگهداری کند و هر کشور بتواند با دادن دلار به آمریکا آن را به طلا تبدیل کند (Bordo, 2020: 197). هرچند نظام مالی برتون‌وودز در سال ۱۹۷۱ فروپاشید و ارزش دلار شناور شد، اما همچنان دلار به عنوان ارز واسطه بین‌المللی مورد پذیرش بازیگران اقتصادی نظامی بین‌الملل قرار دارد.

دومین دستاورد کنفرانس برتون‌وودز برای نظام اقتصاد سیاسی آمریکایی، شکل‌گیری توافقات اولیه برای تشکیل چند نهاد راهبردی اقتصاد سیاسی در عرصه روابط بین‌الملل بود. این نهادهای عبارت بودند از صندوق بین‌المللی پول^۳ (IMF)، بانک جهانی^۴ (IBRD) و سازمان تجارت بین‌المللی^۵ (ITO). صندوق بین‌المللی پول از زمان تأسیس خود در سال ۱۹۴۵، در اموری مانند ایجاد شفافیت بیشتر اقتصادی میان کشورها، جمع‌آوری اطلاعات، تنظیم قواعد رفتاری در حوزه‌های پولی و مالی، نظارت و مشاوره‌های اقتصادی، سازمان‌دهی مالیه بین‌الملل و همچنین به عنوان آخرین قرض‌دهنده به کشورهای نیازمند اعتبار به نقش آفرینی پرداخته است (گیلین، ۱۴۰۱: ۳۷۶-۳۷۴).

گروه بانک جهانی نیز درصدد اعطای وام به کشورهای در حال توسعه در زمینه‌هایی مانند ارتقای حمل و نقل، سرمایه‌گذاری

1. Nation Building

2. Bretton-Woods Conference

3. International Monetary fund

4. International Bank for Reconstruction and Development

5. International Trade Organization

در زیرساخت‌ها، علم و دانش، بهداشت از زمان تأسیس خود در سال ۱۹۴۴ تاکنون بوده است (Stiglitz, 1999: 577). شکل‌گیری سازمان تجارت بین‌المللی مانند دو نهاد مالی دیگر با موفقیت همراه نبود. این سازمان با عدم موافقت کنگره آمریکا مواجه شد و هیچ‌گاه رسمیت نیافت؛ اما ایالات متحده آمریکا برای برقراری و تداوم تجارت آزاد اقدام به ایجاد یک موافقت‌نامه تحت عنوان توافق‌نامه عمومی در تعرفه و تجارت موسوم به گات (GATT) در سال ۱۹۴۷ نمود. این توافق‌نامه در کنار دو معاهده توافق‌نامه عمومی تجارت در خدمات^۱ (GATS) و توافق‌نامه مرتبط با ابعاد تجاری حقوق مالکیت فکری^۲ (TRIPS) زیربنای تشکیل سازمان تجارت جهانی^۳ (WTO) در سال ۱۹۹۵ شد (Deardorff & Stern, 2002: 414-415) تا این موافقت‌نامه‌های ضامن تجارت آزاد در عرصه بین‌الملل به‌صورت یک سازمان با ارکان اجرایی و حل اختلاف رسمیت پیدا کنند. ایالات متحده در چارچوب نهادهای ایجادشده نوعی از هژمونی را در سطح نظام بین‌الملل برای خود رقم زد که این نوع از هژمونی در حوزه اقتصاد سیاسی در تلاش برای کسب مشروعیت از جانب سایر بازیگران برای تداوم و حفظ نظم موجود بود. در کنار نهادهای ایجادشده ایالات متحده برای دوام و قوام نظم موردنظر خود، اقدام به شکل‌دهی نظام سیاسی و اقتصادی داخلی برخی بازیگران ناراضی و مخالف وضع موجود کرد (بعد دوم تأثیرگذاری ایالات متحده آمریکا بر نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل). دو نمونه بارز این اقدام که از آن در ادبیات روابط بین‌الملل با نام «ملت‌سازی» یاد می‌شود، ژاپن و آلمان پس از جنگ جهانی دوم بودند. این دو کشور که در جنگ جهانی دوم متحد یکدیگر و البته جزو قدرت‌های بزرگ به‌شمار می‌رفتند، از توان و وزن اقتصادی بالایی برخوردار بودند. حتی با توجه به شکست این دو کشور در جنگ و حجم ویرانی‌های عظیم ناشی از جنگ جهانی دوم، دو کشور مذکور امروزه جزو قدرت‌های بزرگ اقتصادی محسوب می‌شوند. ایالات متحده با دخالت مستقیم در امور این دو کشور و بازتعریف ساختارهای حکمرانی آن‌ها موفق شد تا این دو کشور را به وام‌دار نظم بین‌المللی که ایجاد کرده بود، تبدیل کند (Dobbins et al., 2003; Dobbins et al., 2007).

اگرچه آلمان و ژاپن دو نمونه موفق از ملت‌سازی توسط ایالات متحده آمریکا به‌شمار می‌روند، اما به نظر می‌رسد که این دو مورد تنها پروژه‌های ایالات متحده برای ملت‌سازی نیست. ایالات متحده این الگو را در کشورهایمانند سومالی، هایتی، بوسنی، کوزوو، افغانستان و عراق پیاده کرده است که هیچ‌کدام مانند آلمان و ژاپن موفقیت بالایی نداشته‌اند. به نظر می‌رسد توان صنعتی و اقتصادی این دو کشور که موجب بهره‌مندی بیشتر این دو کشور از نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل شده است، نقش مهمی در وفادار ماندن به نظم آمریکایی ایفا کرده است؛ درحالی‌که سایر کشورها عمدتاً از کشورهای توسعه‌نیافته هستند، بعد از کاهش حضور آمریکا در این کشورها پروژه ملت‌سازی با شکست مواجه شده است. نمونه بارز این ادعا افغانستان است که بعد از ترک خاک این کشور توسط ایالات متحده، طالبان مجدداً قدرت را در دست گرفت و جامعه مدنی که ایالات متحده برای ساختن آن بسیار تلاش کرده بود، نتوانست درمقابل طالبان مقاومت کند.

۸. نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش شد تا در کنار ارائه یک تصویر شفاف از چگونگی شکل‌گیری نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل کنونی، سیر رقابت راهبردی هژمون‌های اقتصادی و نظم‌های ایجادشده توسط آن‌ها بیان شود. در این راستا، در ابتدا دولت-شهرهای ایتالیا در قرن ۱۴ مورد بررسی قرار گرفتند. سپس امپراتوری اسپانیا و مستعمرات آن به‌عنوان هژمون اقتصادی بعدی معرفی شد که تداوم هژمونی این بازیگر توسط دولت-ملت هلند به چالش کشیده شد. باوجود آنکه هلند ابتکارات نهادی مالی مهمی در نظام اقتصادی ایجاد کرد که برخی از آن‌ها هنوز مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ اما نتوانست با انقلاب صنعتی اول در بریتانیا رقابت کند. تا پیش از انقلاب صنعتی در بریتانیا، هژمون‌های اقتصادی با سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اصلی قدرت اقتصادی و سیاسی در کنار ابداعات و نوآوری‌های نهادی نقش فعالی در تکامل نظام اقتصاد سیاسی داشتند. با ظهور انقلاب صنعتی اول، متغیر فناوری به‌صورت جدی‌تری وارد معادلات نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل شد؛ به‌گونه‌ای که هر کشوری برای هژمونی بر

1. The General Agreement on Trade in Services

2. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights

3. World Trade Organization

نظام بین‌الملل خیز برداشت، بدون داشتن توانایی چشم‌گیر در فناوری‌های پیشرفته عملاً ناکام ماند. درنهایت، بریتانیا به‌واسطه قرار گرفتن در مرکز دو جنگ جهانی توانایی حمایت از نظم خود را از دست داد و ایالات متحده جایگزین بریتانیا شد. در میان صفحات تاریخ اقتصاد سیاسی بین‌الملل بازیگرانی مانند فرانسه در زمان ناپلئون، آلمان در زمان ویلهلم دوم و شوروی در دوران جنگ سرد تلاش داشتند تا نظم ایجادشده توسط هژمون‌های مسلط را به چالش بکشند؛ اما فقط اتحاد جماهیر شوروی بود که سعی کرد نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل را به‌وسیله ایدئولوژی خود مبتنی بر تولید اشتراکی و کمونیسم به چالش بکشد. هرچند که درنهایت از پیگیری این هدف بازماند و نظام اقتصاد سیاسی از این تحول مصون ماند.

نکته دیگر که از این سیر تاریخی استنباط می‌شود، عبارت است از اینکه برای ایجاد هرگونه تغییر (خواه سازنده و تکامل‌بخش، خواه منفی و مخرب) در نظام اقتصاد سیاسی بین‌الملل، هژمونی شرط لازم است. همچنین با توجه به سیر تاریخی مطرح‌شده تا زمانی که یک نوآوری توسط یک هژمون اقتصادی به کار گرفته نشود، آن نوآوری مقبولیت لازم را میان سایر بازیگران به دست نخواهد آورد؛ چراکه رواج یک رویه جدید نیازمند ایجاد زیرساخت‌های کافی است که فقط از توان یک هژمون اقتصادی با توان سرمایه‌گذاری بالا برمی‌آید. رواج دلار به‌عنوان ارز واسطه جهانی توسط ایالات متحده یا ایجاد نهادهای اقتصادی بین‌المللی که بازیگران برای کسب برتری و مزیت اقتصادی ناگزیر به تعامل با آن‌ها هستند، نمونه‌هایی برای این ادعا هستند.

از مهم‌ترین موارد به‌عنوان نتیجه، نقش انکارناپذیر توسعه اقتصادی و صنعتی در پشتیبانی از حوزه نظامی است. با توجه به روندها و رویدادهای تاریخی می‌توان گفت که توسعه نظامی در گرو توسعه اقتصادی و صنعتی است؛ به‌عبارت‌دیگر، یک هژمون نظامی بدون توان اقتصادی توان اثرگذاری بلندمدت در سطح نظام بین‌الملل را نخواهد داشت و تلاش‌های استیلاجویانه این بازیگر در تقابل با دیگران با شکست مواجه خواهد شد. نمونه‌های بارز این ادعا را می‌توان در رقابت‌های امپراتوری اسپانیا با دولت-ملت هلند، بریتانیا با فرانسه در زمان ناپلئون و ایالات متحده آمریکا و شوروی یافت که همگی با تفوق بازیگری همراه بود که اقتصاد مدرن‌تری نسبت به رقیب خود داشت.

منابع

- آیسون، گراهام (۱۳۹۹). *جنگ محتوم*. ترجمه رحمت حاجی‌مینه و محمد عابدی. چاپ اول. تهران: انتشارات ابرار معاصر تهران.
- چگنی‌زاده، غلامعلی؛ تیموری، حامد (۱۴۰۳). گیلین اقتصاد سیاسی بین‌الملل و مسئله تغییر در نظم بین‌الملل. *مطالعات اقتصاد سیاسی بین‌الملل*، ۷ (۱)، ۳۳-۱. doi: 10.22126/IPES.2024.9969.1633
- عجم‌اغلو، دارون؛ رابینسون، جیمز (۱۴۰۱). *چرا ملت‌ها شکست می‌خورند؟*. ترجمه محسن میردامادی و محمدحسین نعیمی‌پور. چاپ شانزدهم. تهران: نشر روزنه.
- فرگوسن، نیل (۱۴۰۲). *برآمدن پول*. ترجمه شهلا طهماسبی و احمد محمدی. نشر اختران، چاپ چهارم: تهران.
- کندی، پل (۱۳۹۹). *ظهور و سقوط قدرت‌های بزرگ*. ترجمه محمد قائد و ناصر موفقیان و اکبر تبریزی. چاپ پنجم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- گیلین، رابرت (۱۴۰۱). *اقتصاد سیاسی جهانی*. ترجمه مهدی میرمحمدی. چاپ اول. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- نیل، مسعود (۱۳۹۸). *مبانی اقتصاد*. چاپ یازدهم. تهران: نشر نی.

References

- Acemoglu, D., & Robinson, J. (2022). *Why Nations Fail*. Translated by Mohsen Mirdamadi and Mohammad Hossein Naiemi Poor. Tehran: Rowzaneh publication (In Persian).
- Allison, G. (2020). *Destined For War*. Translated by Rahmat Hajimineh and Mohammad Abedi. Tehran: Tehran International Studies & Research Institute (In Persian).
- Baster, A. S. J. (1933). A Note on the Colonial Stock Acts and Dominion Borrowing. *Economic History*, 2 (8), 602-608. doi: 10.1093/ej/43.Supplement_1.602
- Bordo, M. D. (2020). The Imbalances of the Bretton Woods System 1965 to 1973: U.S. Inflation, the Elephant in the Room. *Open Economies Review*, 31 (1), 195-211. doi: 10.1007/s11079-019-

09574-2

- Chegenizade, G. A., & Teymouri, H. (2024). change in the international order from the perspective of realism: another attitude. *International Political Economy Studies*, 7 (1), 1-25. doi: 10.22126/ipes.2024.9969.1633
- Deardorff, A. V., & Stern, R. M. (2002). What You Should Know About Globalization and the World Trade Organization. *Review of International Economics*, 10 (3), 404-423. doi: 10.1111/1467-9396.00340
- Dobbins, J., Jones, S. G., Crane, K., & DeGrasse, B. C. (2007). *The Beginner's Guide to Nation-Building*. RAND Corporation.
- Dobbins, J., McGinn, J. G., Crane, K., Jones, S. G., Lal, R., Rathmell, A., Swanger, R., & Timilsina, A. (2003). *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq* (1st ed.). RAND Corporation.
- Findlay, R., & O'Rourke, K. H. (2007). *Power and Plenty: Trade, War, and the World Economy in the Second Millennium*. Princeton University Press.
- Gallagher, J., & Seal, A. (1981). Britain and India between the Wars. *Modern Asian Studies*, 15 (3), 387-414. doi: 10.1017/S0026749X00008647
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (2022). *Global Political Economy*. Translated by Mehdi Mirmohamadi. Tehran: Research Institute of Strategic Studies (In Persian).
- Griffin, J. C. (2006). *Abraham Lincoln's Execution*. Pelican Publishing.
- Gunderson, G. (1974). The Origin of the American Civil War. *The Journal of Economic History*, 34 (4), 915-950. doi: 10.1017/S0022050700089361
- Guzzini, S. (2013). *Power, Realism and Constructivism*. Routledge.
- Hirschman, C., & Mogford, E. (2009). Immigration and the American industrial revolution from 1880 to 1920. *Social Science Research*, 38 (4), 897-920. doi: 10.1016/j.ssresearch.2009.04.001
- Kamen, H. (1978). The Decline of Spain: A Historical Myth?. *Past & Present*, 81, 24-50. doi: 10.1093/past/81.1.24
- Katzenstein, P. J. (1996). *The culture of national security: Norms and identity in world politics*. Columbia University Press.
- Kennedy, P. (2020). *The Rise and Fall of the Great Powers*. Translated by Mohammad Ghaed, naser movafaghiyan and Akbar Tabrizi. Tehran: Elimifarhangi Publication (In Persian).
- Martines, L. (1968). Political Conflict in the Italian City States. *Government and Opposition*, 3 (1), 69-91. doi: 10.1111/j.1477-7053.1968.tb01286.x
- Mohajan, H. K. (2019). The Second Industrial Revolution has Brought Modern Social and Economic Developments. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 6 (1), 1-14.
- Neal, F. (2019). *The Ascent of Money*. Translated by Shahla Tahmasbi and Ahamd Mohamadi. Tehran: Akhtaran Publication (In Persian).
- Neal, L. (2000). How it all began: The monetary and financial architecture of Europe during the first global capital markets, 1648–1815. *Financial History Review*, 7 (2), 117-140. doi: 10.1017/S0968565000000081
- Nili, M. (2019). *Basics of economics*. Tehran: Ney publication (In Persian).
- O'Brien, P. (2022). Was the British industrial revolution a conjuncture in global economic history?. *Journal of Global History*, 17(1), 128-150. doi: 10.1017/S1740022821000127
- Parker, G. (1976). The "Military Revolution," 1560-1660—A Myth?. *The Journal of Modern History*, 48 (2), 196–214.
- Post, C. (2011). Social-Property Relations, Class-Conflict and the Origins of the US Civil War: Towards a New Social Interpretation. *Historical Materialism*, 19 (4), 129-168. doi: 10.1163/156920611x592869
- Richardson, J. L. (1991). Paul Kennedy and international relations theory: A comparison with Robert Gilpin. *Australian Journal of International Affairs*, 45 (1), 70-77. doi: 10.1080/10357719108445050
- Solow, R. M. (1956). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of*

- Economics*, 70 (1), 65-94. doi: 10.2307/1884513
- Solow, R. M. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, 39 (3), 312-320. doi: 10.2307/1926047
- Spiezio, K. E. (1990). British Hegemony and Major Power War, 1815-1939: An Empirical Test of Gilpin's Model of Hegemonic Governance. *International Studies Quarterly*, 34 (2), 165-181. doi: 10.2307/2600707
- Stiglitz, J. E. (1999). The World Bank at the Millennium. *The Economic Journal*, 109 (459), F577-F597. doi: 10.1111/1468-0297.00473
- Stringham, E. (2003). The extralegal development of securities trading in seventeenth-century Amsterdam. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 43 (2), 321-344. doi: 10.1016/S1062-9769(02)00153-9
- Tracy, J. (Ed.). (1991). *The Political Economy of Merchant Empires: State Power and World Trade, 1350-1750 (Studies in Comparative Early Modern History)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, R. (2018). *Immigration Policy and the Shaping of U.S. Culture: Becoming America*. In *Immigration Policy and the Shaping of U.S. Culture*. Edward Elgar Publishing.

